

ЈУБИЛЕЈИ

Др Драгоје Живковић

ОРГАНИЗАЦИЈА ЦРВЕНОГ КРСТА У ЦРНОЈ ГОРИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЈЕТСКА РАТА

II ДИО

Документима које смо анализирали* требало је организацији Црвеног крста у земљи дати нови правац развитака, улићи јој нову животну снагу, проширити базу и иницирати нове видове активности. Свему томе требало је да даје печат државна власт, особито њени локални органи, у срезу и општини. Успјех на том пољу очекиван је након премошћавања тзв. прелазног периода, трансформацијом обласних у бановинске, односно мјесних у среске и општинске одборе и повјереништва, сходно *Закоњу и Правилима* који су ступили на снагу 1. јануара 1934. године.

На самом почетку 1934. године предузети су кораци којима је требало поспјешити оснивање организације у духу *Закона* и нових *Правила*, а прије свега да се што више људства учлани у Друштво Црвеног крста.

По препоруци надлежних државних ресора, акцију у том правцу предузела је и Краљевска банска управа на Цетињу. Већ 2. јануара 1934. године упутила је један циркулар социјално-медицинским и здравственим установама на свом подручју, као и среским начелствима и општинским властима. У том циркулару се најприје скреће пажња на распис Министарства социјалне политике и народног здравља из 1933. године, упућен истим институцијама, па се потом наставља: „Законом о Друштву Црвеног крста Краљевине Југославије од 19. августа 1933. (године) стављено је у дужност извршење врло узвишених и хуманих задатака. Али ти су задаци врло велики и тешки, и за њихова извршења потребни су најшира сарадња и знатна средства. Пошто Друштво служи општим државним интересима од највећег значаја и у најтежим приликама, пом(енутим) Законом нарочито је истакнута сарадња државних службеника војног и грађанског реда. Они за-

* Та је анализа објављена у првом дијелу овога рада, објављеном у Историјским записима 1975/1.

иста треба да буду примјер и подстрек осталом грађанству за потпору и учешће у раду Друштва, уписујући се у његово чланство... Уписом у чланство они ће указати Друштву знатну, а за њих неосјетну потпору. Годишњи улог за редовне чланове износи свега 24 динара, за чланове помагаче свега 6 динара... По члану 48. истог Закона улоге државних службеника (војног и грађанског реда) наплаћују државне благајне у тромјесечним ратама и у року од мјесец дана по наплати дозначују наплаћене суме Главном одбору Друштва“. Даље се препоручује властима којима је циркулар упућен да га што досљедније спроведу у живот.¹

Након свога конституисања и Зетски бановински одбор Црвеног крста Краљевине Југославије, у складу са својим правима и дужностима, предузео је мјере на плану стварања и омасовљења организације Црвеног крста на својем подручју. У том погледу непосредно је с њим сарађивала Краљевска банска управа. То потврђује и њен нови распис с почетка јуна 1934. године, који гласи: „Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије, које стоји под највишом заштитом Њ. В. Краља и Краљице Краљевине Југославије, реорганизује се по новом Закону и новим Правилима. Зетски бановински одбор Друштва Црвеног крста на Цетињу дао је наређење и упутства за организовање средских и општинских одбора и повјереништава Друштва Црвеног Крста на територији Зетске Бановине те ће државне и самоуправне власти предузети код грађанства иницијативу за извођење ове организације. Друштво Црвеног Крста у свим државама и народима представља установу која има племенити и узвишени задатак да у миру и у рату врши хумане и добротворне услуге народу и држави. Стога је дужност свих грађана без разлике да својим учешћем у овој општехуманој установи допринесу како би друштво одговорило својој узвишеној и племенитој задатку“².

Надања да ће се у том правцу брзо ићи напријед била су у несразмјери с реалним могућностима, јер се формалним превазилажењем, апстрактно, нијесу могли „прескочити“ и економски постулати који су одређивали опсег дјеловања Друштва Црвеног крста у годинама рапидног опадања моћи државе, и продубљивања политичких антагонизама на унутрашњем и међународном плану, у вријеме када се црна коб фашизма наткриљавала над Европом. Истина, акциона предузимљивост у погледу повећања броја орга-

¹ АЦГ. ХЗ, 1934, Циркулар Краљевске банске управе на Цетињу бр. 64. од 2. II 1934. године.

² Исто, Циркулар VI одјелења Краљевске банске управе бр. 10645 од 4. VI 1934. године.

низација и прираштаја чланства у њима дала је одређене резултате. Број одбора (среских и општинских и повјереништава) био је у знатном порасту, особито у односу на дотадашње стање. Мора се имати у виду да су у томе одиграли своју улогу срески начелници и њихови сарадници, затим предсједници општина и њихове службе и други друштвени фактори. Али, приступ стварању организација Црвеног крста чији су инспиратори били представници званичне власти више је личио на мобилизацију по директиви, него на опредјељење појединаца које су хуманитарни мотиви водили да ступају у организације. Уложени напори нијесу дали резултат на који се рачунало у погледу успона организације Црвеног крста, иако је он био знатно бољи него претходних година.

Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије ушло је, дакле, у 1934. годину са новим амбицијама. Подаци о раду ове организације у Зетској бановини сачувани су у знатно већем обиму него ранијих година. На основу њих може се пратити активност организације, која се развијала у три основна правца.

Социјална дјелатност била је усмјерена у правцу пружања помоћи сиромашним ученицима посредством ђачких кухиња и на друге начине. Појединачне податке о томе доносила је штампа нешто више него раније. Истина доста шкрто, прве вијести о томе забиљежене су већ у јануару. Тако се помиње да је у селу Добрашевцу (срез дренички) у текућој школској години настављен рад ђачке кухиње, у којој се прехрањује 25 ученика. Поред редовне помоћи коју је добијала од Главног и Зетског бановинског одбора, кухиња се издржавала и од помоћи разних дародаваца — установа и појединаца³. — Сљедећи податак односи се на рад ђачке трпезе у Голији (срез никшићки), у којој један оброк дневно добија 35 ученика. Пошто је, како се истиче, мјесто сиромашно и забачено, одржавање ове кухиње значајан је стимуланс за здравље тамошњих ученика⁴. — Већ одавно позната социјално-хуманитарна активност организације Црвеног крста у Ђеновићима, почетком 1934. године забиљежила је нови успјех. Дванаесторици сиромашних ученика из тога мјеста и из Кумбора дати су зимска одијела и ципеле на свечан начин⁵. Исти лист је поновио ту вијест мјесец дана касније⁶. — Наредна новинска биљешка говори о раду ђачке кухиње у Подгоричкој гимназији, у којој се прехрањивало 52 ученика. Из средстава која је дала Заједница дома и школе, у износу од 4.400 динара, купљена су одијела и обућа, што је подијељено сиромашним ученицима „чији родитељи нијесу били у стању да

³ Зетски гласник, 18. I 1934, 5 — 6, Рад школске кухиње.

⁴ Исто, 24, I 1934, 7, Рад школске кухиње у Голији.

⁵ Исто, Црвени крст за сиромашне ђаке.

⁶ Исто, 24. II 1934, 16, За сиромашну дјецу.

им пруже најпотребније ствари⁷. — Школски одбор Подмлатка Црвеног крста у Гимназији на Цетињу, према истоме листу, одржава континуитет ђачке трпезе у којој добија један топли оброк 20 сиромашних ученика. Даље се додаје да је у припреми набавке одјеће и обуће за најсиромашнијих 30 ученика које предложи Школски одбор Подмлатка, али пошто таквих има доста — апелује се на грађанство да пружи помоћ у новцу, како би што већи број сиромашне дјеце добио поклон у одјећи⁸. Двије недјеље касније та акција доведена је до краја. Најсиромашнијим ђацима подијељено је 40 пари одијела конфекције „Тивар“ и 30 пари ципела. Захваљујући агилности професора Марка Бошковића, који је био и повјереник школског одбора Подмлатка, поменути контингент је купљен од добровољних ђачких прилога и приређених ђачких забава⁹. — Из следеће новинске вијести сазнајемо да је при основној школи у Калиновику, залатањем тамошњих учитеља, први пут основана ђачка кухиња. Са социјалне тачке гледишта тај догађај је сматран особито значајним, чије ће благодети осјетити дјеца сиромашних родитеља¹⁰. — Позитивно се оцјењује и оснивање ђачке трпезе при основној школи у Брвеници (срез студенички), чији су главни творци учитељи Јован Ненадовић и Јован Вулетић. Кухиња ће, како се истиче, радити под окриљем Школског одбора Подмлатка. Вриједно је помена и то да ће се у кухињи прехранјивати сви ученици, којих је било око 100¹¹. — У истом броју Зетског гласника који је забиљежио поменути податак наводи се да је у селу Расну (срез сјенички) у тамошњој основној школи отворена ђачка кухиња за 30 сиромашних ученика¹². — За ђачку трпезу у Коњском, која је од раније постојала, дали су своје прилоге школски одбори Подмлатка из више школа у земљи, па им се овим путем изражава јавна захвалност¹³. — Те године основана је ђачка трпеза и при основној школи у Бијелој, за прехрану 60 ученика. Наглашено је да се та кухиња издржава искључиво од добровољних прилога¹⁴. — Крајем фебруара отпочела је рад ђачка кухиња у Осаоници, у којој дневно добија оброк 85 ученика. Кухиња се издржава од помоћи Секције Подмлатка и из добровољних прилога¹⁵. — Располажемо још само податком (ове врсте) да је с јесени 1934. године основана ђачка кухиња при

Исто, 3. III 1934, 18. Помоћ сиромашним ученицима Подгоричке гимназије.

⁸ Исто, 14. III 1934, 21, Апел грађанству.

⁹ Исто, 28. III 1934, 25, Подмладак Црвеног крста за сиромашне другове.

¹⁰ Исто, 28. III 1934, 25, Отварање кухиње.

¹¹ Исто, 28. IV 1934, 34, Школска кухиња у Брвеници.

¹² Исто, Школска кухиња у Расну.

¹³ Исто, 19. V 1934, 46, Изјаве захвалности.

¹⁴ Исто, Отварање кухиње.

¹⁵ Исто, 19. VI 1934, 47, Отварање школске кухиње.

основној школи у Пљевљима¹⁶. У контексту поменутих наводимо и податак да је у групи од 58 питомаца Дома сирочади у Ужицу, њих седморо било из Зетске бановине¹⁷.

Друга компонента социјалног рада, која је представљала облик заједничке активности Друштва и Подмлатка на свим нивоима, манифестовала се кроз организовање разних културно-забавних приредби везаних за Дан Црвеног крста. Приходи са тих приредаба ишли су у корист ђачких трпеза, односно на непосредно пружање помоћи сиромашној дјечи у одјећи, обући и другом. Доносимо овдје неке податке о прослави Зимског дана, које је регистровала штампа. Забиљежено је да је почетком фебруара Школски одбор Подмлатка у Устиколини (срез фочански) организовао забаву у корист ђачке кухиње. Приредбу су посјетили грађани и ђачки родитељи у великом броју¹⁸. Наводи се, такође, да су питомци Машинске подофицирске школе у Кумбору под покровитељством Вили Полић, предсједника Општинског одбора Црвеног крста у Ђеновићу, приредили забаву у корист организације¹⁹. Подмладак Црвеног крста у Миљевини (код Калиновика), како се биљежи, такође је организовао забаву у корист сиромашних ученика²⁰. Према истом извору, у фебруару је Женско добротворно друштво у Подгорици организовало забаву у корист ђачке трпезе²¹. Даље лист биљежи да је, такође у фебруару, Подмладак Црвеног крста у Церову одржао забаву у корист тамошње школске кухиње²². С краја марта датира вијест да су у Ђеновићу током фебруара одржане двије забаве у корист Црвеног крста, од којих је једна већ поменута, а друга је организована у Официрском дому, за обје се каже да су одлично успјеле. Од њих је приходовано 6.000 динара²³. Од реорганизације Друштва, у складу са новим Правилима, умјесто прославе Зимског и Љетњег дана, уведена је прослава Недјеље Црвеног крста, али се још, као што се види, озог пута празновало по старом.

На самом почетку 1934. године реорганизација Црвеног крста у Зетској бановини узела је пун замах. Податак о томе доносимо за оне одборе чије је оснивање нотирала штампа. Према новинским вијестима, види се да је већ 15. фебруара основан Општински одбор Црвеног крста у Косаници (срез пљеваљски) са 33 члана. Положај предсједника припао је Грубану Петровићу, потпред-

¹⁶ Исто, 22. XII 1934, 102, Отварање сталне ђачке кухиње.

¹⁷ АПЦКЈ, Записник I сједнице Проширеног извршног одбора од 15. I 1934. године.

¹⁸ Зетски гласник, 7, II 1934, 11, Забава Подмлатка Црвеног крста.

¹⁹ Исто, 24. II 1934, 16, Успјела забава.

²⁰ Исто, Забава Подмлатка Црвеног крста.

²¹ Исто, 28. II 1934, 17, Покладна забава у Подгорици.

²² Исто, 3. III 1934, 18, Забава Подмлатка Црвеног крста.

²³ Исто, 31. III 1934, 26, Забава Црвеног крста.

сједника — Нову Мартиновићу, секретара — Михаилу Јоветићу, а благајника — Божидару Ђосовићу. У Управни одбор изабрано је још 10 чланова. На челу Надзорног одбора налазио се Миливоје Шћепановић са још три члана. У истом извору стоји податак да је у фебруару 1934. године основан и Општински одбор Црвеног крста у Мељаку (срес пљеваљски) са 49 редовних и 6 помажућих чланова²⁴.

У два маха објављено је обавјештење (4. и 11. марта) о одржавању годишње скупштине дотадашњег мјесног, која је проглашена у оснивачку скупштину Среског одбора Црвеног крста у Подгорици. Скупштина је одржана 11. марта. Том приликом конституисана је нова управа: предсједник — Вукашин Вукашиновић, потпредсједник — др Линус Деканеа; чланови: Велика Митровић, Лазар Вукмировић, Мићо Вукчевић, Љубо Стијовић, Сулејман Беговић, Милета Поповић и др Јован Булаић. На челу Надзорног одбора био је Саво Вулетић²⁵.

Сређином марта, према расположивим подацима, основан је Општински одбор Црвеног крста у Општини илино-брдској. На челу нове управе били су: Андрија Марковић — предсједник, Јосо Чепић — потпредсједник и Михаило Жугић — секретар; за предсједника Надзорног одбора изабран је Слободан Шиљак²⁶.

По доступним подацима, види се да је у марту основан Срески одбор Црвеног крста у Косовској Митровици. За предсједника је изабран Обрад Каписазовић, за потпредсједника Светозар Стојановић, за секретара Мирко Радуновић, а за благајника Тодор Беловић; за предсједника Надзорног одбора изабран је Владимир Младеновић²⁷.

У акцији на реорганизацији Друштва особито су значајни годишња скупштина и оснивање Зетског бановинског одбора Црвеног крста. Оскудну информацију о том догађају донијели су и дневни листови²⁸. Међутим, сачуван је (у Архиву Војводине, у Сремским Карловцима) опширан извјештај о раду Зетског бановинског одбора за 1934. годину. Тај извјештај био је припремљен за публиковање, али је остао у рукопису. У њему се каже да је 25. марта 1934. године одржана оснивачка скупштина Зетског бановинског одбора на Цетињу, у присуству 50 делегата и представника „свих просвјетних, културних, хуманих, националних, патриотских и васпитних друштава из мјеста“. На скупштини је изабран Бановински одбор Црвеног крста, у саставу: предсједник

²⁴ Гласник Друштва, 1934, св. 1 — 2, 56, Рад организације Друштва.

²⁵ Зетски гласник, 14. IV 1934, 30, Скупштина Црвеног крста.

²⁶ Исто, 21. III 1934, 23, Оснивање мјесног одбора Црвеног крста.

²⁷ Исто, 24. III 1934, 24, Годишња скупштина Црвеног крста.

²⁸ Исто, 28. III 1934, 25, Подмладак Црвеног крста за сиромашне другове; Ловћенски одјек, 5. IV 1934, 1, Годишња скупштина Друштва Црвеног крста..

др Гаврило Дожић — митрополит црногорско-приморски, први потпредсједник др Нешко Радовић, други потпредсједник Никола Зубер; чланови: Митар Вукчевић, Саво Милуновић, Нико Почек, Јован Петковић, Никола Кнежевић, Крсто Пејовић, Зорка Врбица, Анђе Лазаревић, Валентина Мартиновић, др Ернест Катић, Сава Климић, Раденко Стаменковић и Михаило Рајнвајн. Надзорни одбор: предсједник Јован Дапчевић и чланови: др Владимир Пилетић, поп Никола Марковић, Хусеин Маљевић, Саво Јовићевић и Станко Тиодоровић.

У складу са чл. 22. *Правила*, Бановински одбор се конституисао у четири секције. У санитарску секцију су ушли: др Нешко Радовић, Раденко Стаменковић, др Владимир Пилетић и Јован Петковић. Чланови Економско-финансијске секције били су: Крсто Пејовић, Саво Милуновић, Јефто Спасић и Никола Кнежевић. У Административну секцију су именовани: др Гаврило Дожић, др Нешко Радовић, Никола Зубер и Митар Вукчевић. На челу Секције Подмлатка били су: Михаило Рајнвајн, Зорка Врбица и Анђе Лазаревић. Напокон, у Женски одбор ушли су: Зорка Врбица, Анђе Лазаревић, Валентина Мартиновић и Босилка Радовановић²⁹

Према подацима из овог извјештаја, покренута је синхронизована акција, међу свештенством по препоруци митрополита Дожића, међу здравственим особљем по директиви др Нешка Радовића, међу просвјетним радницима по налогу Михаила Рајнвајна, и међу цјелокупним грађанством, као и војним лицима за учлањење у редове Друштва Црвеног крста. Пошто је потицала од најутицајнијих људи у појединим ресорским гранама, акција је имала успјеха. С тим у вези, у извјештају се каже: „И при крају године могло се констатовати: да су сви свештеници у епархији Црногорско-приморској, предсједници или чланови управа средњих и општинских одбора; да су сви љекари и остало службено особље бановинских болница учлањени у Друштво, а тако исто и цјелокупно наставничко особље школа у Бановини“. Током године, на подручју Бановине био је основан 31 средњи одбор Црвеног крста³⁰.

Послије оснивања Бановинског одбора Црвеног крста, слѣдећи о којему имамо забиљешку јесте Општински одбор Црвеног крста у Буковици (срез пљеваљски). Бројио је 31 редовног и 22 помажућа члана. У Управи су изабрани: предсједник — Вучеља Стефановић, потпредсједник — Латиф Мочевевић, секретар — Сабит Тахирбеговић, благајник — Бранко Дамјановић, и још 5 чла-

²⁹ Архив Војводине, Црвени крст, 1934, Извјештај Бановинског одбора Друштва Црвеног крста о раду у 1934. години, 2 — 3.

³⁰ Исто, 5.

нова Одбора. На челу Надзорног одбора од 4 члана налазио се Дервиш Кожо.³¹

У првој половини априла одржана је и оснивачка скупштина Среског одбора Црвеног крста у Подгорици. Након обављених претходних послова (усвајања извјештаја и др.), изабрана је и управа у саставу: председник — Вукашин Вукашиновић, потпредседник — др Линус Деканеа; чланови: Митар Ненезић, Велика Митровић, Лазар Вукмировић, Мићо Вукчевић, Александар Голубовић, Јован Вукчевић, Љубо Стијовић, Сулејман Беговић, Милета Поповић и др Јован Булаић. За председника Надзорног одбора изабран је Саво Вулетић и још 3 члана.³²

Пред крај друге половине априла основан је и Срески одбор Црвеног крста у Пљевљима. Послије подношења и усвајања извјештаја о раду и истицања значаја организације на новим основама, приступило се избору управе, која се конституисала овако: председник Саво Вукојчић, потпредседник — Војин Павићевић; чланови: Павле Павловић, Илија Багрићевић, Михаило Драгашевић, Тефик Тахирбеговић, Омербег Селмановић, Јован Спасић, Ангелина Ненадовић, и Христина Ранитовић. Каже се, затим, да су „у Управни одбор ушли сви они који тамо долазе по положају“. Такође је конституисан и Надзорни одбор, али се имена његових чланова не наводе.³³

Крајем истог мјесеца формиран је и Срески одбор Црвеног крста у Новом Пазару. Наводи се да је оснивачка скупштина била добро посјећена, да су на крају изабрани управни и надзорни одбор, али се не доносе имена њихових чланова.³⁴

Новине су донијеле вијест и о оснивању Општинског одбора Црвеног крста у Шаранцима. Иницијатори су били тамошњи парох Нико Павићевић и учитељ Лука Бојовић. Приликом избора управе, њих двојица су се нашли на њеном челу — први као председник, а други као потпредседник, за секретара је изабран Радован Ђуричковић, а за благајника Јован Раонић. Истовремено су изабрани и остали чланови управе.³⁵

На самом крају априла основан је и Општински одбор Црвеног крста у Доброти (срез боко-которски). Каже се да је оснивачкој скупштини присуствовао велики број чланова и да је послије исцрпљивања дневног реда изабрана управа: председник — Марко Далчевић, а председник Надзорног одбора генерал Митар Мартиновић. Изабрани су, затим, и остали чланови управе.³⁶

³¹ Зетски гласних 16. IV 1934, 30, Одбор Друштва Црвеног крста.

³² Исто, Скупштина Црвеног крста.

³³ Исто, 28. VI 1934, 52, Годишња скупштина Црвеног крста.

³⁴ Исто, 5. V 1934, 34, Оснивање Среског одбора Црвеног крста.

³⁵ Исто, 16. V 1934, 39, Оснивање Мјесног одбора Црвеног крста, Слободна мисао, 20. V 1934, Оснивање Одбора Црвеног крста у Шаранцима.

³⁶ Глас Воке, 26. V 1934, 77, Оснивање Општинског одбора Црвеног крста.

Првих дана јуна био је основан Срески одбор Црвеног крста у Бијелом Пољу. У краткој биљешци помиње се да су у Управу изабрани: предсједник — Јово Лазаревић, секретар — Владимир Ђетковић, и благајник — Зећо Идризовић. Имена осталих чланова управе се не наводе³⁷.

Слободна мисао је извијестила да ће се 20. маја одржати оснивачка скупштина среског одбора Црвеног крста у Никшићу³⁸. Без навођења датума, *Зетски гласник* је јавио да је та скупштина одржана, да је рад текао успјешно и да је на крају изабрана Управа: предсједник — Цвјетко Вукчевић, потпредсједник — др Милутин Спасојевић, секретар — Иво Марковић, благајник — Божо Николић. Додаје се да су изабрани и остали чланови управе.³⁹

Према подацима који нам стоје на располагању, почетком јуна основан је Срески одбор Црвеног крста у Калинскику. Његова управа је конституисала овако: предсједник — Милош Лазаревић, потпредсједник — Манојло Кларић; чланови: др Ристо Михаић, Мехмед Лојо, Камила Пахولة, Лазар Лаловић, Благоје Ждрале, Вукале Тепавчевић, и Осман Жежић. Истиче се да је изабран и Надзорни одбор, без именованја његових чланова⁴⁰.

Из података који су сачувани, да се закључити, да је почетком августа био основан Општински одбор Црвеног крста у Ђеновићима, на иницијативу предсједника општине Божића Радновића. Активност овог одбора била је (под другим именом) раније доста запажена. На завршетку рада скупштине изабрана је Управа: предсједник — Филип Пејовић, потпредсједник — Нико Ђурковић, секретар — Илија Перишић, благајник — Бошко Јатковић. Изабрани су потом и остали чланови управе⁴¹.

Из необјављеног Извјештаја Зетског бановинског одбора за 1934. годину види се да се током године у свим срезовима на подручју бановине били основани срески одбори црвеног крста (Андријевица, Бар, Беране, Билећа, Бијело Поље, Гацко, Даниловград, Дубровник, Ђаковица, Исток, Колашин, Косовска Митровица, Котор, Љубиње, Никшић, Нови Пазар, Нова Варош, Невесиње, Ораховац, Пећ, Пљевља, Подгорица, Прибој, Пријепоље, Рашка, Сјеница, Србица, Требиње, Тутин, Фоча и Шавник. Међу ове спадају и Срески одбор при Среској испостави у Калиновику и Самостални општински одбор у Ђеновићима). Тих одбора било их је 34.

³⁷ *Зетски гласник*, 9. VI 46, Годишња скупштина Друштва Црвеног крста.

³⁸ Слободна мисао, 20. V 1934, 19, Скупштина Црвеног крста.

³⁹ *Зетски гласник*, 13. VI 1934, 47, Годишња скупштина Црвеног крста.

⁴⁰ Исто, 7, VII 1934, 54, Оснивање Среског одбора Црвеног крста.

⁴¹ Исто, 8. VIII 1934, 63, Оснивање Црвеног крста.

У свим срезовима Зетске бановине било је формирано 128 општинских одбора и 32 повјереништва, са 3.270 редовних и 518 помажућих чланова, или свих заједно 3.788. Када се овом броју додају припадници организације из редова државних чиновника и војних лица: редовних 7.547 и помажућих 5.242, види се да је у цијелој Бановини, према непотпуним подацима, било учлањено у ову хуманитарну организацију 12.129 припадника⁴².

Према поменутом извјештају, Главни одбор Црвеног крста додијелио је из својих извора Бановинском одбору на Цетињу 8.000 динара за слање дјеце у љетња опоравилишта, Среском одбору у Љубињу 5.000 динара за помоћ пострадалим од поплава, Среском одбору у Дубровнику 3.000 динара за помоћ избјеглицама из Турске. Главни одбор је затим помогао школске кухиње: у Кућишту са 2.000 динара за изградњу кухињских просторија, у Каменој Гори са 1.000 динара за подизање чесме и у Краљици са 1.000 динара за изградњу бунара.⁴³

Да би бановинских одбор Црвеног крста на Цетињу могао да обавља своју административно-управну функцију. Банска управа му је додијелила двије просторије у својој згради — једну за Одбор и другу за секцију Подмлатка. Банска управа, тада са баном Мујом Сочицом на челу додијелила је Бановинском одбору Црвеног крста 25.000 динара као помоћ за рад на омасовљењу и јачању организације.⁴⁴

Пред крај године основан је Одбор за зимску помоћ на Цетињу. Његов предсједник био је др Нешко Радовић. Чланови тог одбора били су: Радоје Јовановић, Митар Ђоновић, Валентина Мартиновић, Никола Кнежевић, Никола Марковић, Нико Почек, Љубо Миловић, Милутин Ђеранић, Анђе Лазаревић, Душан Пајевић, Јефто Спасић, и Милоња Делетић.⁴⁵ Одбор је препоручио свим среским одборима Црвеног крста да формирају аналогне органе за прикупљање помоћи незапосленим и другој сиротињи којој је пријетила глад. Сам одбор на Цетињу почео је рад 31 децембра 1934. г. и до 15. јануара 1935. прикупио 4.526 динара у новцу и 616 кг. намирница, што је подијељено на 150 сиромашних породица.⁴⁶

Исти извјештај Бановинског одбора за 1934. годину садржи и низ значајних података о раду Секције Подмлатка, чија се активност више запажа након обављених припрема за реорганизацију у складу с новим *Правилником Подмлатка Краљевине Југо-*

⁴² АВ, ЦК, 1934, Извјештај Бановинског одбора Друштва Црвеног крста у Зетској бановини 1934. године, 12.

⁴³ Исто, 16..

⁴⁴ Исто, 17.

⁴⁵ Зетски гласник, 19, XII 1934, 104, Акција за зимску помоћ.

⁴⁶ АВ, ЦК, 1934, Извјештај Бановинског одбора Друштва Црвеног крста у Зетској бановини 1934. године, 20.

славље који је ступио на снагу 15. октобра 1934. године.⁴⁷ Заправо још од формирања Секције крајем марта, на челу с Михаилом Рајнбајном, вршене су припреме за реорганизацију. Мора се при томе рећи да је паралелно с припремама на реорганизацији у правцу стварања школских и ваншколских одбора Подмлатка, текао од раније развијени и уходани социјални рад у правцу пружања помоћи ђачким трпезама. Неке вијести о томе донијела је и штампа. Помињу се, тако, двије приредбе (21. маја и 14. јула) које је Подмладак организовао у корист школских кухиња, али нијесмо могли утврдити у којим су мјестима оне одржане.⁴⁸ Даље се помиње да је крајем јуна или почетком јула одржана прослава Недјеље Црвеног крста у Пљевљима, која је била импозантна и веома успјела.⁴⁹ Поново се помиње, сада већ Самостални општински одбор у Ђеновићу, један од најагилнијих, за који се каже да је у септембру 1934. године организовао прославу Недеље Црвеног крста и путем те акције убрао 2.500 динара прихода.⁵⁰ Овој прослави посветио је дужну пажњу и регионални лист, истичући да је она била запажена.⁵¹ Помиње се, затим, прослава Недјеље Црвеног крста коју је организовао Срески одбор у Новом Пазару.⁵² Располажемо и податком да је Срески одбор Црвеног крста у Никшићу, крајем јуна, организовао прославу Недеље Црвеног крста, с које је приходовао 1.019 динара.⁵³ О прослави Недјеље Црвеног крста послали су Зетском бановинском одбору извјештаје срески одбори из: Даниловграда, Бијелог Поља, Билеће, Ђаковице, Новог Пазара, Нове Вароши, Гаџка, Дубровника, Пећи, Косовске Митровице, Котора, Ораховца, Пљеваља, Србице, Калиновика, као и Самостални општински одбор у Ђеновићу. Поменути одбори су, уз своје извјештаје, послали и проценат од прихода који је припадао Бановинском одбору у износу од 9.129 динара, од које је суме Главном одбору упућено 5.288 динара.⁵⁴

Спроводећи реорганизацију, Секција Подмлатка Црвеног крста при Бановинском одбору на Цетињу на крају године биљежила је и одређене резултате. До 31. децембра била је створена организација Подмлатка у 6 гимназија, 5 грађанских и 209 основних школа. У свим тим школама био је организован 891 разред са 14.945 мушких и 6.889 женских чланова Подмлатка, односно свих заједно било је 21.864 ученика. Школске кухиње дјеловале су при

⁴⁷ Гласник Друштва, 1934, св. 7 — 8, 197—230, Правилник Подмлатка Црвеног крста Краљевине Југославије.

⁴⁸ Зетски гласник, 21. V 1934, 20. и 14. VII 1934, 56, Забава Подмлатка Црвеног крста и Забава Основне школе.

⁴⁹ Исто, 25. VII 1934, 59, Прослава Љетњег дана Црвеног крста.

⁵⁰ Исто, 15. IX 1934, 74, Прослава Недјеље Црвеног крста.

⁵¹ Глас Боке, 29. IX 1934, 95, Дан Црвеног крста.

⁵² Зетски гласник, 3. XI 1934, 88, Дани Црвеног крста.

⁵³ Гласник Друштва, 1934, св. 9 — 10, 56, Рад организације Друштва.

⁵⁴ АВ, ЦК, 1934, Цитирани извјештај, 14.

82 школе, а у њима се прехрањивало преко 1.500 сиромашне дјеце. Из својих извора Бановински одбор раздијелио је 10.300 динара помоћи најсиромашнијим и најактивнијим ђачким трпезама.⁵⁵

Из изложеног се види да је 1934. година представљала извјестан заокрет у правцу снажења и омасовљења организације Црвеног крста у Краљевини Југославији, а самим тим и у Зетској бановини. При томе, треба имати у виду да је, у складу са Законом и новим *Правилима* цјелокупној тој активности, посредством управних, здравствених, вјерских, школских и других институција, печат давала званична државна власт. Па и поред тога што је ондашња држава, као инструментат владајуће буржоаске класе, узела „под своје“ и њега Друштву Црвеног крста Краљевине Југославије не може му се порећи хуманитарна улога коју је одиграло, иако се јавља у функцији инструмента чији је циљ био ублажавање бола, али и прикривање правих (класних) узрока који продубљују јаз између богатих и сиромашних. Перфидну суштину класне експлоатације управо је требало заташкавати дјеловањем разних хуманитарних и добротворних друштава, какво је по својој функцији, било и Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије. Оно је требало да капитализам, као експлоататорски друштвени поредак, заједно са поменутим друштвима учини подношљивијим. Управо у томе је бит, у томе треба тражити одговор на питање — зашто је буржоаско друштво, зашто је буржоаска владајућа класа уопште, па и у Краљевини Југославији, стављала под своју „високу заштиту“ земаљско Друштво Црвеног крста. Штавише, она га је и материјално помагала, дајући му мрвице са стола, како би прикрила лаж о својој „хуманости“.

Сагледавајући га у улози чиниоца који ублажава и зацјељује ране оних које је класно друштво учинило инвалидима у рату, које је убогаљило у миру, којима је живот учинило паклом, Друштво Црвеног крста у Југославији овог раздобља извршило је многе племените подухвате, водило разне хуманитарне акције.

То је била програмска платформа дјеловања Друштва Црвеног крста у земљи и у 1935. години. На подручју Зетске бановине дјелују сви они фактори који су и до тада давали основну боју организацији Црвеног крста у Југославији.

Већ на самом почетку године запажају се они облици активности који су се показали ефикасним и корисним. Највише пажње поклоњено је ипак организационом питању, усмјеравању дјеловања на омасовљењу већ постојећих и стварању мреже нових општинских одбора Црвеног крста и повјереништва. Вијести о томе су знатно рјеђе у штампи, али практично се доста интензивно дјелује на том плану.

Из података у штампи види се да је крајем фебруара 1935. године одржана годишња скупштина Среског одбора Црвеног крста у Фочи. Заступници тамошње власти давали су тон овом засе-

⁵⁵ Исто, 23.

дању. У одсуству предсједника Јована Хамовића, скупштини је предсједовао потпредсједник Салих Хасић. Пошто је све текло по плану, скупштина је на крају изабрала нову управу, у коју су ушли: предсједник — Јован Хамовић, потпредсједник — Салих Хасић, секретар (име му је испуштено), благајник — Радојка Соколовић. Наводе се потом имена чланова Управног и Надзорног одбора.⁵⁶ На основу вијести из штампе сазнајемо да је у првој половини марта одржана и годишња скупштина Среског одбора Црвеног крста у Калиновику. Рад одбора који је водио организацију до ове скупштине оцијењен је позитивно, након чега му је дата разрјешница, а потом је изабрана нова управа, на челу са предсједником Милошем Лазаревићем и потпредсједником Манојлом Кларићем. Избором осталих чланова Управног и Надзорног одбора скупштина је завршила рад.⁵⁷

Кратку вијест новине су донијеле и о годишњој скупштини Зетског бановинског одбора Црвеног крста на Цетињу. У напису се истиче да је скупштина одржана прије неколико дана и да је, „у одсуству предсједника митрополита црногорско-приморског“ Дожића, њоме руководио први потпредсједник др Радовић.⁵⁸ Ради употпуњавања података о овој скупштини ваља нагласити да постоји Извјештај о раду Зетског бановинског одбора за 1935. годину који је публикован. Тај извјештај садржи све значајније податке о раду организације у бановинским оквирима. Почиње податком да је скупштина одржана 22. марта 1935. године на Цетињу у присуству много делегата и гостију, али се не наводи њихов број. Након радног дијела скупштине, тј. подношења и усвајања извјештаја о раду у протеклом мандатском периоду, приступило се избору нове управе. Како је дотадашњи предсједник Дожић поднио молбу да, због болести, више не буде биран на тај положај, одајући му признање за допринос унапређењу организације у протеклом периоду, скупштина га је замолила да се прихвати дужности почасног предсједника, а да предоједничке послове до сљедеће скупштине обавља први потпредсједник др Радовић. Пошто је скупштина изразила неподијељено гледиште у том питању, предлог је једногласно усвојен, последице чега је извршен избор и осталих чланова управе: заступник предсједника и први потпредсједник др Нешко Радовић, други потпредсједник — Јован Далчевић; чланови: Јефто Спасић, Саво Милуновић, Нико Почек, Никола Кнежевић, Драгутин Стаменковић, Панта Аранђеловић, (начелник Просвјетног одјељења Банске управе, умјесто Михаила Рајнвајна, који је био премјештен). Анђе Лазаревић, Валентина Мартиновић, Елза Царевић, др Ернест Катанић (Дубровник) Саво Клинић (Ко-

⁵⁶ Слободна мисао, 3. III 1935, 8, Друштво Црвеног крста.

⁵⁷ Зетски гласник, 16. III 1935, 22, Годишња скупштина Црвеног крста у Калиновику.

⁵⁸ Исто, 23. III 24, Скупштина Бановинског одбора Црвеног крста.

совска Митровица), Вуко Митровић, Митар Ђоновић и Босилка Радовановић. Надзорни одбор: предсједник Крсто Пејовић; чланови: Никола Марковић, Саво Јовићевић, Станко Тиодоровић, Хусеин Маљевић, Саво Вукчевић и Мило Врбица. Потом су конституисане секције: — Санитетска: др Нешко Радовић, Драгутин Стаменковић, Мило Врбица и Вуко Митровић; Економско-финансијска: Крсто Пејовић, Саво Милуновић, Јефто Спасић и Никола Кнежевић; Административна: др Нешко Радовић, Јован Далчевић и Нико Почек; Секција Подмлатка: Панта Аранђеловић, Зорка Врбица и Анђе Лазаревић; Женски одбор: Зорка Врбица, Анђе Лазаревић, Валентина Мартиновић, Елза Царевић и Босилка Радовановић. У извјештају се констатују и персоналне промјене које су настале у Одбору током 1935. године, па се каже да су се Цетиња премјештени: Михаило Рајнвајн, др Владимир Пилетић, Секуле Ђалдовић — Кнежевић и Филип Марковић, секретар Одбора, а умро је Јован Петковић. Та мјеста остала су непопуњена, изузев што је намјесто Рајнвајна дошао Аранђеловић.⁵⁹

Новине су даље регистровале да је пред крај марта одржана годишња скупштина Среског одбора Црвеног крста у Котору. Наводи се да је послје извјештаја који је скупштина усвојила, изабрана нова управа: предсједник Јован Бућин, потпредсједник Милован Башовић, секретар Јован Гривић, благајник Агата Распоп. Имена осталих чланова управе нијесу записана, док су у Надзорни одбор именовани: предсједник др Божо Вукотић, Михо Доманчић, дон Леон Спалатин и Душан Миладиновић — чланови.⁶⁰

Према новинским вијестима, средином априла одржана је годишња скупштина Самосталног општинског одбора у Ђеновићу. Послје извјештаја и позитивно оцијењеног рада у протеклој години, изабрана је нова управа: предсједник Драгица Лутероти, потпредсједник Мира Нардели, секретар Јован Петковић, благајник — Ана Ковачек. У Надзорни одбор су затим изабрани: Стево Мустур, Пријић, Мустахимић и Максим Ђурановић.⁶¹

Само ових неколико података донијела је штампа о организационој активности Црвеног крста у Зетској бановини, 1935. године. Али ми располажемо и другим доста детаљним подацима о раду организације Црвеног крста у Зетској бановини. Значајни подаци о томе садржани су у поменутом публикованом извјештају о раду Бановинског одбора за 1935. годину. У њему је снимљено стање организација на терену у оквиру појединих срезова. За срески одбор у Андријевици каже се да није радио током цијеле године, „и поред свих настојања бановинског одбора“. У десет општина тога среза дјелују само три општинска одбора: у Улици.

⁵⁹ Извјештај Бановинског одбора о раду Друштва Црвеног крста у Зетској бановини, за 1935. годину, 7 — 8.

⁶⁰ Зетски гласник, 30, III 1935, 26, Скупштина Црвеног крста.

⁶¹ Исто, 20. IV 1935, 32, Годишња скупштина Црвеног крста.

Зорићима и Гусињу. Насупрот овом, Срески одбор у Беранама био је активан и постигао запажене резултате. Међу десет општина, колико их је било у срезу, њих седам формирало је општинске одборе: у Будимљу, Доњој Ржаници, Пишћу, Петњици, Рожајама, Штитарима и Повјереништво у Лубницама. У извјештају се подвлачи да је Срески одбор у Беранама био за сваку похвалу. Са жаљењем се, међутим, констатује да рад Среског одбора у Бару није био задовољавајући. Бановински одбор је, због његове пасивности, био приморан да директно контактира с тамошњим општинским одборима у Печурици, Вирпазару и Сутомору. Мада су и они радили, мање се зна о општинским одборима у Владици, Петровцу на Мору и Улцињу, јер су ти одбори послали само дјелимичне податке о својем раду. Срески одбор Црвеног крста у Билећкој Пољи био је прилично активан, али ипак није постигао задовољавајући успјех у раду, и поред тога што му је Бановински одбор пружио одређену помоћ у неколико случајева. Уз помоћ Среског, формирано је пет општинских одбора — у Дубови, Лозни, Крушеву, Савином Пољу и Павином Пољу. Уз све уложене напоре, ни срески одбор Црвеног крста у Билећи није удовољио својим обавезама. Мада их је у срезу било пет, само у двијема општинама основани су општински одбори: у Дивину и Плани, Срески одбор у Гацку увршћен је међу активне стога што су у објема његовим општинама били формиран општински одбори тј. у Гацку и Автовцу. Рад Среског одбора у Даниловграду, тврди се у извјештају знатно је подбацио. Па и „поред његове неактивности“ одбори су били формиран у пет тамошњих општина, и то: у Буроњима, Загарачу, Сигама, Црвеној Папрати и Спужу. У трима другим општинама одбори нијесу основани. По подацима из извјештаја, Срески одбор у Дубровнику био је један од најактивнијих у бановини. Од укупно 12, одбори су формиран у пет општина: у Цавтату, Стону, Оребићу, Јањини и Трпњу, а повјереништва: у Орашцу, Бабином Пољу, Сланом, Шипану и Куни. Осим рада на формирању поменутих одбора и повјереништава, Срески одбор се истакао и на пољу организовања неколико самарићанских течајева. Срески одбор у Ђаковици је, према извјештају, знатно подбацио. Бановински одбор није од њега током године добијао извјештаје о раду. Од седам општина, колико их је било у срезу, општински одбор Црвеног крста дјеловао је само у Цецима. За разлику од Ђаковичког, Срески одбор у Истоку могао је, по својој активности, служити за узор другима. У свих пет општина, колико их је било, формиран су општински одбори: у Злокућанима, Ђураковцу, Врелима и Ракошу, укључујући и Срески одбор у самом Истоку. Колашински Срески одбор Црвеног крста такође је увршћен међу оне који су сматрани активним. На подручју среза постојало је 8 општина, од којих су шест имале општинске одборе Црвеног крста: у Смаилагића Пољу, Манастиру Морачи, Драговића Пољу,

Прекобрђу и Међуречју, рачунајући ту и Срески одбор у Колашину. У извјештају се даље апострофира рад Среског одбора Црвеног крста у Косовској Митровици, чијом је заслугом у свих седам тамошњих општина спроведена организација. Имена општинских одбора нијесу, међутим, у том документу убиљежена. Један од највећих по броју чланова у Бановини био је Срески одбор Црвеног крста у Котору, чија је активност биљежила запажене резултате. Од петнаест општина, колико их је улазило у састав среза, десет их је имало општинске одборе Црвеног крста: у Доброти, Перасту, Рисну, Доњој Ластви, Прчању, Грбљу, Херцег-Новом и Ђеновићу. У двјема општинама љубинског среза постојали су одбори Црвеног крста: у Љубињу и Равном. За Срески одбор у Никшићу у извјештају се наводи да није доставио никакве податке о свом раду. Забиљежено је само то да на подручју једанаест општина дјелују само четири општинска одбора Црвеног крста: у Вучјем Долу, Требјеси, Грахову и Лукову. Захваљујући агилности Среског одбора у Новом Пазару, организација Црвеног крста на том подручју постигла је значајне резултате. Они нијесу за потцјењивање, и поред тога што су у само пет општина — у Врачевима, Лепосавцима, Пожеги, Осаоници и Новом Пазару — постојали одбори и три повјереништва: у Трнави, Постењу и Горњој Јошаници. У пет од укупно шест општина среза невесињског били су основани одбори Црвеног крста, и то: у Невесињу, Кљуни, Кифином Селу, Фојници и Завином Долу. Негативно је оцијењен и рад Среског одбора у Ораховцу, у којем је организација спроведена у само четири од укупно дванаест општина: у Малој Крушки, Сановцу, Оптеруши и Долцу. Рад Среског одбора у Пећи оцијењен је позитивно. У свих осам општина формирани су одбори Црвеног крста. О активности Среског одбора у Пљевљима изричу се похвале, али само уколико се односе на његов непосредни рад, јер ни он није имао успјеха на пољу организовања општинских одбора на свом подручју. Од дванаест општина тог региона само су три имале одборе Црвеног крста: у Отиловићима, Мељаку и Бојанићима. На подручју подгоричког среза организација Црвеног крста била је у успону. Међу шеснаест општина њих девет је имало своје одборе Црвеног крста: у Матагужима, Диношу, Бјелоглаву, Доњој Горици, Лијешњу, Градцу, Лајковићима и Дољанима. Срески одбор Црвеног крста у Рашкој налазио се на средини између оних који су задовољили својим радом и оних који нијесу. Од седамнаест општина, пет су имале своје одборе Црвеног крста: у Ушћу, Плани, Павлици, Рудници и Бистрици, док су у четири дјеловала повјереништва: у Мланчи, Ђакову, Јошаничкој Бањи и Трнари. Међу среским одборима чији је рад оцијењен као задовољавајући био је и Срески одбор Црвеног крста у Сјеници. Општински одбори постојали су у четири општине: у Бари, Кладници, Каждагањи и Штављу, и повјереништво у Вапи. С обзиром да је срез имао дванаест

општина, пет постојећих пунктова Црвеног крста није могло задовољити иако су они били активни. Мада је спадала у групу мањих, организација у Србици је сматрана активнијом. Одбори су били оформљени у осам општина. Поред Среског одбора у Србици, дјеловали су општински одбори у Руднику, Чикатову, Пољанцима, Горњим Преказима, Турићевцима и Ликовцима. У извјештају се даље наводи да Срески одбор у Требињу није дао задовољавајуће резултате. Свега четири од укупно осам општина, организовало је своје одборе: у Ластви, Доброманима, Старом Слану и Хуму. Срески одбор у Тутину увршћен је међу најактивније са своја три одбора: у Сувом Долу, Црквинама и Рибанићима. У припреми је било оснивање одбора и у двије преостале општине. Фочанска са својим Среским одбором сматрана је једном од водећих организација Црвеног крста у Бановини. Од укупно осам општина, њих четири су имале општинске одборе: у Челебићима, Трновачи, Устиколини и повјереништва у Ђурђевом брду и броду. Једним од најактивнијих сматран је Срески одбор Црвеног крста у Шавнику, са два своја општинска одбора, у Жабљаку и Горанском, док о раду среских одбора у Прибоју, Пријепољу и Новој Вароши, Бановински одбор Црвеног крста на Цетињу није располагао подацима. Како је Бановински одбор истовремено вршио функцију и Среског одбора на Цетињу, имао је непосредни задатак да организује општинске одборе на свом подручју. У томе је имао значајног успјеха. У шест од укупно девет општина организовао је одборе — у Цетињу, Његушима, Ејелицама, Грађанима, Ђеклићима и Риједи Црнојевића. Према подацима из поменутог извјештаја, види се да је на подручју Зетске бановине било: 31 срески и 281 општински одбор, као и 112 општинских повјереништава, са укупно 13.644 редовних и помажућих чланова Црвеног крста.⁶²

Организација прославе Недјеље Црвеног крста у 1935. години знатно је подбацила. То се види по томе што у штампи није забиљежена прослава ни у једноме мјесту у Бановини осим на Цетињу. Почетак прославе Недјеље Црвеног крста на Цетињу обилежен је на свечан начин 16. септембра 1935. године. Тога дана организована је свечана поворка, у којој су учествовали ђаци свих мјесних школа (Основне, Гимназије, Учитељске и Женске занатске). Поворком су руководили наставници, уз учешће војне музике. На челу поворке налазио се Бановински одбор Црвеног крста. Овој манифестацији прикључио се и велики број грађана. Поворка је прошла главним градским улицама и задржала се пред зградом среског начелства, са чијег је балкона о организацији Црвеног крста говорио Станко Перовић, секретар Бановинског одбо-

⁶² Извјештај Бановинског одбора. о раду у 1935. години, 11 — 18, 25.

ра. Међутим, прослава ни на самом Цетињу није постигла жељени ефекат. Приход је био незнатан.⁶³

Гледана у својој укупности, прослава Недјеље Црвеног крста била је испод очекивања. Поменути извјештај Бановинског одбора истиче да је највиши орган бановинске организације благовремено доставио „посебно путем расписа свим среским и општинским одборима, као и повјереништвима, сав потребни пропагандни материјал и потребна упутства и обавјештења“. И поред тих претходних мјера, прослава је слабо успјела. „Вјероватно“, додаје се у извјештају Бановинског одбора, „да је овом слабом резултату допринијела и чињеница што у овим крајевима влада криза и немаштина“. То што је овдје само стидљиво речено свакако је прави узрок неуспјеха прославе. На крају података о овој врсти активности Црвеног крста у бановини наводе се мјеста у којима је прослава ипак организована. То су: Цетиње, Фоча, Пећ, Ораховац, Бијело Поље, Љубиње, Невесиње, Дубровник, Исток, Нови Пазар, Котор, Гацко, Косовска Митровица и Пљевља. У свим тим мјестима током Недјеље Црвеног крста приходовано је 16.982,10 динара.⁶⁴

Године 1935. суша је поново харала пасивним дјеловима Југославије, међу којима је погођено и подручје Зетске бановине, чије је становништво угрожавала глад. Да би олакшала борбу с глађу у пасивним крајевима, државна власт је, у споразуму са Главним одбором Црвеног крста, спровела акцију пружања помоћи пострадалима. Краљевска влада је својом одлуком од 30 октобра 1935. године додијелила кредит од два милиона динара, које је требало подијелити угроженим подручјима, сходно прикупљеним подацима, на основу којих ће се вршити одређивање износа појединим бановинама. Из те суме Зетској бановини је додијељен кредит од 500.000 динара.⁶⁵

Здравствено-просвјетна активност у организацији Црвеног крста Зетског бановинског одбора биљежи одређене резултате у 1935. години. Тада је дјеловало неколико тзв. самарјанских и болничарских течајева. Заправо, била су организована само два самарјанска течаја. Један је организован при цетињској Богословији и Учитељској школи. Похађало га је 28 ученика шестог разреда Богословије и 9 ученика петог разреда Учитељске школе. Сви слушаоци, њих 37 на броју, успјешно су завршили течај. Други течај организован је при Гимназији у Дубровнику, са 35 посетилаца који су га успјешно завршили.⁶⁶ Било је најављено и одр-

⁶³ Зетски гласник, 18, IX 1935, 71, Прослава Дана Црвеног крста и цитирани Бановински извјештај за 1935. годину, 18.

⁶⁴ Извјештај Бановинског одбора за 1935. годину, 18.

⁶⁵ Гласник Друштва, 1936, св. 1 — 2, 41, Прехрана оскудних и пасивних крајева.

⁶⁶ Извјештај Бановинског одбора за 1935. годину, 19,

жавање једног таквог течаја у Котору. Новинска биљешка о томе посебно је подвукла да тај курс могу похађати грађани од 18 до 50 година старости, да ће се одржавати навече два, односно три пута недјелно, и да ће они који га успјешно заврше имати предност при запошљавању у здравственим установама. Међутим, до одражавања тог течаја није дошло.⁶⁷ Залагањем Главног одбора и уз помоћ Министарства војске и морнарице одржано је у Бановини више болничких течајева: на Цетињу, у Подгорици, Пећи, Котору, Дубровнику, Митровици, Новом Пазару, Сјеници, Улцињу, Колацину и Требињу у другој половини године, које је похађало 319 слушалаца.⁶⁸

Као што је познато, пред организацијом Подмлатка Црвеног крста стојали су доста тешки задаци на почетку школске 1934/35. године. Устројство организације требало је прилагодити новим Правилима. Одмах на почетку године формирана је Секција Подмлатка Друштва Црвеног крста у Бановини, у коју су ушли: Михаило Рајнвајн, Зорка Врбица, Анђе Лазаревић и шеф Секције Подмлатка, секретар Бановинског одбора Филип Марковић. Управа Секције је најприје извршила ликвидацију са бившим Обласним одбором Подмлатка, од којег је преузела архиву, инвентар и затечену готовину од 2.300 динара. Упоредо са овим приступило се организацији Подмлатка у школама, па је од дотадашњих школских одбора преузета затечена имовина.⁶⁹ Из посебног извјештаја о раду Секције Подмлатка Главног одбора Црвеног крста за 1934/35. школску годину види се да је на подручју Зетске бановине била учлањена у Подмладак 381 школа са 1.341 разредом и са укупно 30.896 ученика.⁷⁰

Занимљиво је да штампа није биљежила податке о раду ђачких трпеза, чак ни у оној мјери у којој је то радила претходних година. Иако је 1935. била сушна, што је изискивало појачану бригу о прехрањивању сиромашне школске дјеце. С друге пак стране види се да је Секција Подмлатка на свим нивоима у том правцу доста интензивно радила и сарађивала са државним властима, добротворним и другим друштвима на обезбјеђивању финансијских средстава за издржавање ђачких кухиња намијењених најсиромашнијим ученицима. Из поменутих извјештаја Бановинског одбора види се да је током 1934/35. школске године радило 96 кухиња у којима се прехрањивало 2.130 сиромашних ђака.⁷¹

На крају прве године рада Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије у условима извршене реорганизације сходно *Законау и Правилима* одликовани су најзаслужнији радници у органи-

⁶⁷ Глас Боке, 28. IX 1935, 145, Самарићански течај Црвеног крста.

⁶⁸ Извјештај Бановинског одбора за 1935. годину, 20.

⁶⁹ Исто, 21 — 22.

⁷⁰ АПЦКЈ, Извјештај о раду Секције Подмлатка Главног одбора Друштва Црвеног крста за 1934/35. школску годину.

⁷¹ Извјештај Бановинског одбора за 1935. годину, 22.

зацијама Црвеног крста у земљи. Са подручја Зетског бановинског одбора одликовани су Златном медаљом Црвеног крста: Зорка Врбица, Валентина Мартиновић и Анђе Лазаревић из Цетиња. Сребрном медаљом Црвеног крста: Карла Лутероги, Марија Колегић, Христина Пипер, Јулка Пипер, Бора Павловић, Јелка Баљак, Ана Ковачек и Љубица Арнаутовић из Ђеновића.⁷²

Координираном акцијом Бановинског одбора Црвеног крста на Цетињу, подручних му среских и других одбора са органима власти, добротворним и другим организацијама и друштвима — постигнути су одређени резултати у правцу даљег јачања и снажења организације Црвеног крста, али не и у опсегу на који се рачунало. То су отежавали опште сиромаштво становништва, застој и пасивност, чему се придружила и велика суша као недаћа која је потенцирала биједу сиротиње у Зетској бановини. Стога је прираштај укупног броја чланства у организацији Црвеног крста из редова грађанства од 1/3 представљао свакако успјех.⁷³

Пред организацијом Бановинског одбора Црвеног крста, већ на самом почетку 1936. године, проблем пружања помоћи сиротињи којој је пријетила глад испољавао се доста акутно. Заправо, последице сушне 1935. године, која је погађала готово половину територије Зетске бановине, увелико су се испојиле преласком из старе у нову 1936. годину. Уз ангажовање Главног одбора, који је извршио расподјелу додијељених државних кредита за помоћ пострадалима, најважнију улогу у том правцу требало је да одиграју Бановински, срески и други одбори Црвеног крста. Невоља сушне године надовезала се на општу економску кризу и незапосленост, на појаве које су народ водиле у тоталну биједу и сиромаштво. Да би, са своје стране, утицао на лакше подношење тих недаћа, Црвени крст је у том погледу био доста мобилан. Иницијативом Бановинског одбора, на самом почетку 1936. године, основани су одбори за зимску помоћ по свим среским и по неким општинским одборима, да би се олакшало тешко стање беспослених, сиромашних, као и оних који су у току године страдали од суше и других природних непогода.⁷⁴ Поред помоћи коју је пружала држава додјелом кредита, у чему је судјеловала и банска управа на Цетињу, организована је широка акција скупљања добровољних прилога у новцу. *Зетски гласник* је током цијеле године готово из броја у број доносио имена лица која су давала прилоге у новцу. У нешто мањем обиму о томе су извјештавали *Слободна мисао*, *Глас Боке и Зета*.

⁷² Гласник Друштва, 1936, св. 1 — 2, 6, Чланови нашег Друштва Црвеног крста.

⁷³ Извјештај Бановинског одбора за 1935. годину, 24.

⁷⁴ Извјештај Бановинског одбора о раду Друштва Црвеног крста у Зетској бановини за 1936. годину, Цетиње, 1937, 16.

Као претходних, тако је и у 1936. години организационо питање било једно од приоритетних међу онима којим се бавио Бановински одбор Црвеног крста. Вијести у штампи о томе су доста ријетке. Један од разлога за то био је у већ устаљеној традицији да се штампају годишњи извјештаји о раду Бановинске организације, како би јавност била обавијештена о томе. Из извјештаја о раду Бановинског одбора за 1936. годину сазнајемо да је редовна годишња скупштина овог органа одржана на Цетињу 23. марта исте године. Скупштини је присуствовало десет делегата из унутрашњости, два делегата из Цетиња и сви чланови Управног и Надзорног одбора из дотадашњег мандатског периода. Скупштина је расправљала о питањима која су улазила у центар пажње рада организације у периоду између два сазива. Предложени извјештај и оцјена рада у протеклој години дана једногласно су усвојени. Приликом избора новог управног одбора није дошло до персоналних промјена, пошто је скупштина изгласала повјерење свим члановима старе управе. Једино овдје треба поменути да је митрополит Дожић био поднио писмену оставку на предсједнички положај „из здравствених разлога“, али је на молбу присутних одустао од тога захтјева, па је поново изабран. У секцији Одбора такође су изабрани исти људи као и претходне године. Међутим, током године дошло је до извјесних персоналних промјена. Два мјесеца након поновног избора за првог потпредсједника, умро је др Нешко Радовић, што је оцијењено као тежак губитак за организацију, па је на његово мјесто делегиран др Марко Радман, нови начелник Санитетског одјељења Банске управе. Затим је био премјештен командант Зетске дивизијске области генерал Драгутин Стаменковић, на чије је мјесто и у служби и у Друштву дошао потпуковник др Греза. Крајем јула поднио је оставку на свој положај други потпредсједник Јован Далчевић који је, по пристанку, изабран за секретара Бановинског одбора, о чему је донесена одлука на сједници управе од 24. јула. На истој сједници за заступника врш. оца дужности предсједника изабран је др Марко Радман којег ће у одсуству заступати Панта Аранђеловић, предсједник Секције Подмлатка.⁷⁵

Насупрот Бановинском одбору Црвеног крста, који је чинио напоре да организација у цјелини одговори својој хуманитарној мисији, већина средских и претежан дио општинских одбора и повјереништава постојало је више на папиру него што је стварно радио.

Због тога што су се многи одбори на терену показали инертним, без иницијативе, чињени су покушаји у правцу оживљавања њиховог рада: „У томе смислу послат је нарочити апел на све

⁷⁵ Исто, 11.

среске одборе, среске начелнике, општинске управе, па и на сва државна и самоуправна надлежства“, да са своје стране буду покретачи одговарајућих акција на плану омасовљења организације. И поред свих напора, рад у многим среским одборима био је готово сасвим заглајо. Ту спадају срески одбори у Никшићу, Бару, Рашкој, Шавнику, Сјеници, Тутину и Андријевици.⁷⁶

Из домена организационе активности Црвеног крста на подручју Зетске бановине новине су регистровале у 1935. години само два догађаја. У једној краткој вијести каже се да је у фебруару одржана годишња скупштина Среског одбора Црвеног крста у Котору и да је изабрана нова управа на челу са предсједником Јованом Бућином. Осим његовог, помињу се имена још неколицине чланова Управе (др Милисав Самарџић, Сажетин, мајор Иванишевић, капетан Живановић, капетан Јовановић и др Божо Вукотић).⁷⁷ Даље је регистровано одржавање годишње скупштине Среског одбора Црвеног крста у Билећи. Скупштина је одржана 12. априла. Извјештач наводи да је у минулом мандатском периоду Одбор постигао лијепе успјехе. У нову управу на скупштини су изабрани: предсједник — А. Томовић, потпредсједник — Ђ. Арнаутовић, благајник — С. Димић, секретар — Р. Кулишић; чланови: Б. Зечевић, С. Салић, др П. Рундо, Јелена Скочајић, Љ. Стијачић и Ђ. Комненић. Надзорни одбор су сачињавали: предсједник Абаз Аџић са још три члана.⁷⁸ У другом једном извјештају о раду овог Одбора у протеклој години наводи се да су на подручју среза активно радила још четири општинска одбора 15 школских одбора и 7 ваншколских одбора Подмлатка. Наводе се подаци о испомоћи ђачким кухињама и пружању помоћи сиромашнима.⁷⁹

Сумирајући резултате постигнуте на пољу омасовљења организације, у поменутом извјештају Бановинског одбора за 1936. годину, каже се, да су изневјерена очекивања. За неповољан биланс у том погледу требало је дати образложење па се с тим у вези наводи да су сједишта среских одбора привредно неразвијена и по броју становништва незнатна. „Како су“, пише у том документу, „варошице (среска мјеста — Д. Ж.) мале и насељене економски слабирим људима и малим бројем сиромашних службеника то се не може очекивати велики број чланова. Једно из неразумијењава а друго, из економски слабог стања“ Иза те констатације слиједи податак да је из свих друштвених слојева у организацију Црвеног крста на подручју Бановине било је укључено 3.215 редовних и 4.162 помажућа члана, или свих заједно 7.377.⁸⁰

⁷⁶ Исто, 12.

⁷⁷ Слободна мисао, 1. 1936, 9, Годишња скупштина Црвеног крста у Котору.

⁷⁸ Зетски гласник, 20. V 1936, 41, Годишња скупштина Друштва Црвеног крста.

⁷⁹ Слободна мисао, 12, IV 1936, 14, Рад Црвеног крста.

⁸⁰ Извјештај Бановинског одбора за 1936. годину, 12 — 13.

Уз изразе незадовољства општим стањем и активношћу организације на подручју Бановине, у наведеном извјештају стоје и похвале за оне среске и њихове подручне општинске одборе који су то заслужили. У категорији ових којима је одано признање за рад у протеклом периоду спадали су срески одбори: у Котору, Истоку, Дубровнику, Косовској Митровици, Фочи, Србици, Пећи, Новој Вароши, Гацку, Љубињу, Билећи, Пљевљима, Новом Пазару, Бијелом Пољу и Подгорици. Рад ових одбора њихових подручних школских одбора Подмлатка итд. показао је успјех на свим оним колосијецима који су били трасирани као главни у периоду између двије скупштине.⁸¹

Пошто је година 1936, за организацију Црвеног крста у земљи сматрана значајним јубилејем (60-годишњица оснивања Српског друштва Црвеног крста), то је овај догађај добио велики публицитет у свим средствима јавног информисања. У извјештају који овдје често помињемо, јер нам служи као главни извор о раду Бановинског одбора за поменуту годину, стоји и ово: „Зетски бановински одбор желио је да овој прослави даде што већу важност и свечанији карактер јер се ове године навршило 60 (односно 61 — Д. Ж.) година и од оснивања Црногорског Црвеног крста, који је активно дјеловао у миру, а нарочито у рату преко 60 година, те његов хумани и плодни рад прикаже, нарочито у границама предратне Црне Горе, обзиром на менталитет, схватање и психу (људи — Д. Ж.) овога краја“.⁸²

Слободна мисао је благовремено најавила да ће се Недјеља Црвеног крста славити од 20. до 26. септембра.⁸³ У наредном пак броју лист је објавио да ће се, у складу са Законом о Друштву, увести прописана такса на вожњу јавним саобраћајем (жељезницом, бродовима, авионима) и поштанска маркица која ће се лијепити на сваку пошиљку у корист Главног одбора Црвеног крста у данима од 20. до 26. септембра.⁸⁴ О прослави Недјеље Црвеног крста подробно је извјестио и *Глас Боке*, дан уочи њеног почетка. У прилогу овог листа доноси се програм који је за извођење прихватио Срески одбор Црвеног крста у Котору. Такође се истиче да ће се свечаности са културно-забавним пригодним програмом одржати у свим општинским одборима на подручју среза.⁸⁵

Прослава Недјеље Црвеног крста на Цетињу имала је особито свечан карактер, јер је одржана у знаку 60-годишњег јубилеја Српског друштва Црвеног крста и 61-годишњице оснивања Друштва црногорског Црвеног крста. Одржана је 26. септембра 1936. го-

⁸¹ Исто, 18 — 20.

⁸² Исто, 14.

⁸³ Слободна мисао, 13. IX 1936, 36, Дан Црвеног крста.

⁸⁴ Исто, 20. IX 1936, 37, Недјеља Црвеног крста од 20. до 26. септембра.

⁸⁵ Глас Боке, 19. IX 1936, 194, Недеља Црвеног крста.

дине на Цетињу. У тој, за ондашње прилике великој свечаности, узели су учешћа најутицајнији представници јавног, политичког, културног и просвјетног живота у бановинском средишту. Том импозантном манифестацијом требало је скренути пажњу што ширем кругу грађанства на изузетно значајну улогу Црвеног крста као хуманитарне, добротворне институције, чија је историја била већ богата племенитим дјелима. Из регистрованих података о том догађају види се да је имао снажан ефекат у цијелој земљи, па аналогно томе и у Зетској бановини. И штампа је апострофирала прославу јубилеја Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије, придајући му посебан значај и биљежећи активности којима је он праћен у цијелој земљи. Уз неколико мањих написа, *Зетски гласник* је донио и један већи чланак о прослави 60 година рада организације у земљи, дајући укратко пресјек развита Српског друштва Црвеног крста у прошлости, задржавајући се посебно на најважнијим догађајима из историје Друштва црногорског Црвеног крста, која је исписала многе своје свијетле странице.⁸⁶

Према подацима из извјештаја Бановинског одбора за ту годину, прослава Недјеље Црвеног крста везана за значајни јубилеј из његове историје веома је успјела и у Зетској бановини. Током недјеље славља (20—26. септембра) одржано је 15 свечаних поворки, 30 акција сакупљања прилога, 10 академија и 80 родитељских састанака. Прославе су ипак најуспјешније организоване у Цетињу, Котору, Дубровнику, Новом Пазару, Косовској Митровици и Пећи. Убрани приход износио је 27.500 динара. Као што се види, прикупљени износ је достигао несвакидашњу висину.⁸⁷

Осим прославама и другим манифестацијама, договорено је да се јубилеј Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије обиљежи и публиковањем споменице која ће, на популаран начин, презентирати јавности дјеловање организације од њеног оснивања до тог времена. Да би споменица благовремено могла да се припреми за штампање, од свих бановинских одбора тражене су одређене врсте података везаних за прошлост и савременост организације. Посебне обавезе у том погледу стајале су пред Зетским бановинским одбором, који је, у неку руку, представљао наставак Друштва црногорског Црвеног крста. О томе је расправљала и сједница Извршног одбора Главног одбора Друштва, одржана још 8. јуна у Београду. У записнику с те сједнице се каже: „Умољен је Зетски бановински одбор да прикупи и пошаље Главном одбору до конца мјесеца издања, спискове, документе и податке о оснивању и раду Црногорског друштва Црвеног крста.“⁸⁸

⁸⁶ *Зетски гласник*, 26. IX 1936, 79, 60-годишњица Српског и 61-годишњица Црногорског друштва Црвеног крста.

⁸⁷ Извјештај Бановинског одбора за 1936. годину, 14.

⁸⁸ АПЦКЈ, Записник сједнице Извршног одбора и Економско-финансијске секције одржане 8. јуна 1936, године.

Не знамо какву је документацију и које врсте података Зетски бановински одбор упутио Главном одбору у Београду, јер та документација није сачувана. Види се, међутим, да су подаци о црногорском Црвеном крсту у споменици доста шгури и да се из њих, ни у елементарном опсегу, не види активност ове организације са богатом историјском прошлошћу.⁸⁹ Редакција, коју је формирао Главни одбор за израду споменице, радила је интензивно и успјела је да рукопис припреми за штампу у року, тако да је пред крај године књига публикована и пуштена у продају. Отлаас о њеном изласку из штампе донијела је и *Слободна мисао* почетком децембра⁹⁰.

Међу активностима које карактеришу рад Бановинског одбора Црвеног крста у 1936. години заслужују пажњу и напори предузети на санитетском плану. Они нијесу били особито велики, али као активност у једном новом домену, сада нешто појачана, заслужују да буду узети у обзир. С тим у вези каже се да су одржана два течаја за добровољне болничаре и болничарке, и то у Требињу са 60 и у Колашину са 30 слушаалаца. Истовремено, одржана су и два самарјанска течаја — у Херцег-Новом са 27 и у Цетињу са 33 слушаоца. Бановински одбор Црвеног крста располагао је тада и славалиштем санитетске опреме, смјештеним у згради Банске управе, и материјалом за импровизовање једне пољске болнице (осим посуђа).⁹¹

Рад Секције Подмлатка при Бановинском одбору такође није био без резултата, али није удовољио амбицијама оних који су је водили, на челу са Пантом Аранђеловићем. Једна од првих њених брига била је да организује аналогне секције при свим среским одборима, а затим да се у школама организују школски одбори. У том правцу слато је више расписа надлежним органима Црвеног крста на терену. Предузете акције нијесу, међутим, дале одговарајуће резултате. Секцији није успјело да формира секције Подмлатка, при знатном броју среских одбора а и рад оних које су постојале није задовољавао, јер је остао без великог „утицаја на школске одборе и организацију школа“. Стога је Бановинска секција морала непосредно да контактира са школским одборима, да им даје упутства и препоруке и пружа помоћ у раду. Сама Бановинска секција, као орган, одговорила је својој обавези, особито приликом организовања разних манифестација и приредаба, што је посебно дошло до изражаја приликом прославе Недјеље Црвеног крста.

Сумирајући резултате рада Подмлатка у цјелини, каже се у извјештају Бановинског одбора, може се констатовати да и поред тога што се није успјело да се формирају школски одбори у

⁸⁹ Споменица 1876 — 1936, Београд, 1936, 180 — 190.

⁹⁰ Слободна мисао, 6. XII 1936, 48, Споменица Црвеног крста.

⁹¹ Извјештај Бановинског одбора за 1936. годину, 16.

свим школама, ипак је било знатних резултата. Тако су регистровани подаци да је на дан 31. децембра 1936. године било организовано 346 школа (308 основних, 29 средњих и 9 стручних) са 1.108 разреда и 25.595 чланова подмлатка.⁹²

У центру пажње Подмлатка и даље је био рад ђачких кухиња, одржавање и издржавање постојећих и оснивање нових у оним школама у којима се осјећала вапијућа потреба за њима. У извјештају за 1936. годину наводи се да их је током школске године радило 120 и да се у њима прехрањивало 4.600 ученика. Сам аутор извјештаја, међутим, сматра да је то и сувише претјерано, па истиче да их „школски одбори приказују у већем броју само да би издејствовали већу помоћ овог (тј. Бановинског-Д. Ж.) и Главног одбора“. На крају се, међутим, истиче: иако их је било знатно мање, „ипак је похвално за све оне који су их организовали, с обзиром на тешкоће и средства са којима располажу“. Ту изузетно хуману акцију на подручју Зетске бановине. Главни одбор је помогао са 58.000 динара, а Бановински одбор Црвеног крста са 50.000 динара. Како Бановински одбор није имао ниједно своје љетовалиште, као и неких ранијих година, дјецу је слао у љетовалишта Хигијенског завода на Локруму у Херцег-Новом, Рисну и Високим Дечанима, на бази споразума са овом институцијом.⁹³

У оквиру активности Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије за 1936. годину, изузетну пажњу заслужује његова иницијатива на прикупљању и слању помоћи жртвама грађанског рата у Шпанији. Овдје у цјелини доносимо биљешку о томе коју је објавила *Слободна мисао*:

„Услјед свирепог грађанског рата у Шпанији је врло тешко стање многобројних рањеника, болесника и избјеглица. Међународни комитет Црвеног крста споразумио се са Лигом друштва Црвеног крста, послао је своју мисију у Шпанију за указивање помоћи рањеницима и болесницима обију зараћених страна, као и избјеглицима, а нарочито дјечи. Потребна је хитна и издашна помоћ. Наше Друштво Црвеног крста послало је преко Међународног комитета на име прве помоћи 20.000 динара. У минулим ратовима многи наши рањеници и болесници као и избјеглице спашени су и помогнути издашном помоћу са стране. Стога треба сада помоћи и несрећне жртве грађанског рата у Шпанији ма и најмањим прилогом у новцу. Прилоге треба слати на адресу: Главни одбор Друштва Црвеног крста Београд, Симина улица бр. 19, поштанском упутницом или поштанском чековном уплатницом на број 50—319 са означањем „за Шпански црвени крст“. Примљени прилози послаће се Међународном комитету у Женеву за набавку љекова и санитарског материјала. Прилози прикупљени од дје-

⁹² Исто, 17.

⁹³ Исто, 18.

це и школа, послаће се преко Лиге друштва Црвеног крста за дјецу изгинулих бораца и избјеглица“.⁹⁴

Ово обавјештење *Слободна мисао* поновила је још једном почетком децембра. У цјелини смо га навели стога што илуструје покушај Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије да се, макар и опрезно издигне изнад политике и да се исказаже у својој хуманитарној улози.

Уз ангажовање друштвено-политичких чинилаца органа власти и управа Друштва на свим нивоима организација Црвеног крста постигла је извјестан успјех на више колосијека својега дјеловања у земљи. Истина, резултати рада били су испод очекиваних. Главну сметњу напретку Друштва представљало је економско стагнирање, сиромашење претежног дијела народа, чији је залагај хљеба бивао све мањи, чији је животни стандард био у незадрживом опадању. То су били одређујући фактори који су утицали и на дјеловање организације Црвеног крста у Краљевини Југославији у 1937. као и претходних година. Друштво није успјело да коракне напријед у односу на претходну годину. Штавише, неке његове активности су опале.

Рад на омасовљењу организације Црвеног крста такође је стављен у први план у 1937. години. Да би се добило у времену и одредили правци активности за које се буде утврдило да су најважнији током календарске године, већ 14. марта одржана је редовна годишња скупштина Бановинског одбора Црвеног крста. Поред чланова Управног и Надзорног одбора, скупштини је присуствовало 5 делегата из унутрашњости, док су се остали извинили да услед лоших саобраћајних прилика и недостатка средстава за путне трошкове не могу послати своје заступнике. У вези с тим догађајем каже се да представници власти нијесу присуствовали засједању, иако су били благовремено позвани. Што се непосредно организационог питања тиче, треба истаћи да је дошло до неких персоналних промјена приликом избора нове управе. Између осталог, за предсједника је изабран Николај Јокановић (архијерејски замјеник), за првог потпредсједника др Марко Радман, за другог потпредсједника др Милорад Шошкић (директор Учитељске школе); чланови: Зорка Врбица, Анђе Лазаревић, Валентина Мартиновић, Босиљка Радовановић, Елза Царевић, др Илија Иличковић, др Радослав Милетић, Саво Милуновић, Јефто Спасић, Митар Ђоновић, Стјепан Марковић, Никола Кнежевић, Панта Аранђеловић, Јоко Грујичић, Јован Бућин, и Милутин Јелић. Надзорни одбор су сачињавали: Крсто Пејовић, Никола Марковић, Станко Тиодоровић, Машан Вукић, Вуко Стојковић и Хусеин Маљевић. Током године дошло је до нове промјене, стога што је пре-

⁹⁴ *Слободна мисао*, 25. X 1936, 42, Помоћ Црвеног крста за рањенике, болеснике и дјецу у Шпанији.

мјештен Панта Аранђеловић, на чије је мјесто делегиран Иван Лекић (нови начелник Просвјетног одјељења Банске управе). Приликом конституисања управе биле су формиране и секције (Санитетска, Административна, Економско-финансијска, Секција Подмлатка и Женски одбор)⁹⁵.

Након ступања у функцију, новоизабрани Бановински одбор и све његове секције zaloжили су се да створе што бројнију организацију Друштва и да је ставе у покрет у свим правцима. У годишњем извјештају о раду Друштва за ту годину, о томе се каже: „Највећи дио времена утрошен је око оживљавања и подстрека на рад средских одбора. . . И поред свесрдног настојања одбора (Бановинског — Д. Ж.) да се по свим средским одборима спроведу организације, није се успјело. У неким мјестима изабрани су одбори, одржане годишње скупштине и дате овом одбору најбоље наде али је на томе остало“ Мада се овдје дају у другом контексту с дозом ублажавања тежине, ипак се економски разлози истичу као прворазредни фактор који паралише рад организације.

Иако по резултатима није био адекватан уложеним напорима Бановинског одбора, рад на организационом плану није остао без извјесних резултата. Како-тако, дјеловало је 65 одбора и 27 повјереништава, или њих заједно 92, са 273 редовна и 5.035 помажућих чланова. Мада, из већ познатих економских тешкоћа, није био у праву, Бановински одбор за неуспјех на организационом пољу оптужује организације Црвеног крста на терену, особито неке. У његовом извјештају о томе пише: „Организација Црвеног крста има колико-толико коријена по средским одборима, а по селима мало или скоро нимало. Неки средски одбори изабрани на прошлогодишњим скупштинама злоупотријебили су дато им повјерење, те за читаву годину нијесу ништа радили. . . Одбори ови, на интервенцију овог (тј. Бановинског — Д. Ж.) Одбора преко средског начелника разријешени су, и како нас извјештавају, изабрани нови“.⁹⁶ О организационом раду Друштва Црвеног крста у Зетској бановини у 1937. години подаци у штампи готово су безначајни, па их стога и не наводимо.

Са добровољним прилозима прикупљеним поводом прославе Недјеље Црвеног крста рачунало се као са важним извором средстава за многе хуманитарне акције. Стога су надлежни органи ове хуманитарне установе поклонили знатну пажњу припремању те прославе. Поред осталог, Главни одбор је и у 1937. години, упутио проглас свим организацијама Црвеног крста у земљи. У том документу истиче се да ће се прослава у текућој години одржати 19—25. септембра, па се, уз популарисање те манифестације и ак-

⁹⁵ Извјештај Бановинског одбора о раду Друштва Црвеног крста у Зетској бановини у 1937. години, 9 — 11.

⁹⁶ Исто, 11.

центрирање вишеструког ефекта који она треба да постигне, налаже управама организације Црвеног крста на свим нивоима да предузму све што је у њиховој надлежности да акција што боље успије.⁹⁷

У свим листовима, чак и у *Службеном листу* Зетске бановине, објављени су дужи и краћи написи о прослави Недјеље Црвеног крста. Опширан напис, који је вриједно поменути, донио је *Глас Боке*, дан прије отварања манифестације.⁹⁸ Посебно је, затим, истакнута прослава коју је организовао Зетски бановински одбор на Цетињу,⁹⁹ а било је доста вијести и о прославама у среским и општинским средиштима. Како се погенцира у извјештају Бановинског одбора за 1937. годину, одзив је био задовољавајући. Приређено је 15 свечаних поворки, на 25 мјеста сакупљени су добровољни прилози, одржано је 5 академија и организовано 105 родитељских састанака. Најзапаженије су биле прославе на Цетињу, у Котору, Херцег-Новом, Новом Пазару, Косовској Митровици и Пећи. Одбори који су организовали прославу послали су припадајући дио Главном, односно Бановинском одбору Црвеног крста. То су одбори: у Пљевљима, Котору, Подгорици, Ораховцу, Бијелом Пољу, Гацком, Новом Пазару, Косовској Митровици, Истоку, Љубињу и Дубровнику, као и Општински одбор у Бољанићима и Повјереништво из Муа (Бока Которска). Даље се констатује да је у прослави узео учешћа велики број чланова Подмлатка Црвеног крста у школама са својим наставним особљем, што је имало позитиван одјек у редовима грађанства.¹⁰⁰

Претежан дио територије Зетске бановине био је у 1937. години захваћен сушом и другим елементарним непогодама. Становништво пострадалих крајева нашло се у тешкој ситуацији, особито сиромашно сељаштво. Пред Црвеним крстом стајала је обавеза пружања помоћи бар оним најсиромашнијим, чија је физичка егзистенција била угрожена. Вапаји сиротиње за помоћ били су бројни и чести. Пошто није имао средстава да свим тим оправданим захтјевима изиђе у сусрет, Бановински одбор Црвеног крста одлучио је да ником не пружи помоћ. Становници појединих крајева обраћали су се за помоћ и непосредно Главном одбору у Београду, и овај је, како се каже, у границама могућности излазио у сусрет молиоцима.¹⁰¹

Ради ублажавања посљедица суше и других недаћа којима је била погођена сиротиња у Зетској бановини, пред крај 1937. године основан је Бановински одбор за зимску помоћ, који је иницирао и подупирао оснивање таквих тијела и при многим среским

⁹⁷ Исто, 13.

⁹⁸ Глас Боке, 18. IX 1937, 243, Недјеља Црвеног крста.

⁹⁹ Зетски гласник, 9. X 1937, 81 — 82, Недјеља Црвеног крста.

¹⁰⁰ Извјештај Бановинског одбора за 1937. годину, 13.

¹⁰¹ Исто, 15.

одборима Црвеног крста. Ти одбори сакупили су добровољне прилоге од добротворних и других установа и појединаца. Та невелика средства, чији се износ не наводи, подијељена су онима којима су била најпотребнија, Бановински одбор Црвеног крста подијелио је током године сиротињи помоћ у износу од 6.000 динара, а Главни одбор му је у ту сврху додијелио још 3.000 динара, такође намијењених сиротињи.¹⁰²

Активност бановинске организације Црвеног крста на санитетском пољу у 1937. години, потпуно је затајила. Изговор је био — преаузетост шефа Санитетске секције другим пословима из рада организације. Насупрот њој, Секција Подмлатка успјела је да организује три самарјанска течаја: у Богословији на Цетињу са 18, у Учитељској школи у Херцег-Новом са 26 и у Гимназији у Подгорици са 25 слушаалаца.¹⁰³

Рад Секције Подмлатка имао је резултата и на другим пољима, али се истиче да они нијесу сразмјерни могућностима. Успјело јој је да школске одборе активира само у незнатном броју школа у Бановини. Као разлог што се у том домену мало учинило, наводи се да при највећем броју средњих одбора Црвеног крста нијесу ни постојале секције Подмлатка, а и тамо гдје су биле конституисане, њихово дјеловање се слабо осјећало. Из тих узрока на крају школске 1936/37. године било је учлањено у Подмладак 366 школа са 1.106 разреда и 27.357 чланова, или 29% укупног броја ученика у Бановини. Незадовољно својим економским стањем, само наставничко особље није ништа учинило да се изиђе из учмалости.¹⁰⁴

Рад школских кухиња један од најважнијих сектора дјеловања Подмлатка — и у 1937. години знатно је подбацио. Иако ни самом писцу извјештаја за претходну годину није изгледало вјероватно да их је било 120, опадање њиховог броја на свега 35, колико их је радило у 1937. години, било је забрињавајуће. И те, које су радиле финансирани су готово једино Бановински одбор Црвеног крста и Банска управа на Цетињу, који су им субвенционирали око 60.000 динара. У поменутих кухињама прехранивало се свега 1.609 ученика.¹⁰⁵

Неки школски одбори сами су прикупљали новчане прилоге за пружање помоћи у одјећи и обући најсиромашнијим ученицима. Не наводи се колика је сума сакупљена, већ се доноси податак да је из тог извора 1.800 ученика помогнуто обућом, одјећом и школским прибором.¹⁰⁶

Организација Подмлатка биљежила је, међутим, извјесне резултате у 1937. години у једном другом социјалном домену. Наиме,

¹⁰² Исто,

¹⁰³ Исто, 16.

¹⁰⁴ Исто, 12.

¹⁰⁵ Исто, 18.

¹⁰⁶ Исто.

течајеве за ручни рад имало је седам школа, 10 школских одбора организовало је своје радионице за ручни рад, 96 организација уредило је своје школске вртове, цвијеће је узгајано у 70 школа, љековито биље сакупљено у 20 организација, њих 15 организовало је своје изложбе, у 157 школа одржане су приредбе, 5 школа набавило је разне апарате, 120 школских одбора прославило је Дан Подмлатка, 123 Дан мира, 124 Матерински дан и 90 их је узело учешћа у прослави Недјеље Црвеног крста.¹⁰⁷

У цјелини гледано, организација Црвеног крста у Зетској бановини подине 1937. више је била симболична институција, него што је стварно дјеловала. Томе је било више узрока, који су се међусобно прожимали, узајамно дјеловали једни на друге. Они су рељефно приказани у посебном извјештају, који је Бановински одбор, крајем 1937. године, упутио Главном одбору у Београду. Због значења података које садржи, тај извјештај доносимо у цјелини:

„Сходно наређењу Главног одбора А бр. 15911 од 20. октобра текуће године, а на основи закључака Зетског бановинског одбора Друштва Црвеног крста, част нам је доставити Главном одбору своја опажања и сугестије с обзиром на постигнуте резултате и стечено искуство од ступања на снагу новог Закона и Правила Друштва, као и предлоге шта би требало предузети у наредној години:

1. Још од свог постанка Друштво Црвеног крста као међународна и хумана установа уживало је велики углед код свих народних слојева. По ступању на снагу Закона и Правила Друштва Црвеног крста Кр(аљевине) Југославије приступило се реорганизацији Друштва. Углед Друштва био је још већи, кад се увидјело да му велику важност даје Круна и Краљевска влада. Грађанство као и државно и самоуправно особље одазвало се позиву и у доста великом броју приступило организацији, и приликом сваког апела, у границама могућности, потпомагали Друштво, јер су увидјели да држава и највећи државни органи поклањају озбиљну пажњу овој народној и најхуманијој установи. И да је остала у Закону одредба да су обавезно чланови Друштва сви државни и самоуправни службеници, а јачи порески обвезници оптерећени неким прирезом за рачун Црвеног крста, вјерујемо, да не би било протеста и лакше би овај задатак претрпјели, него многе државне и самоуправне порезе и прирезе, који су посљедњих година узаконјени, јер помоћ Црвеном крсту — помоћ је народу, и то његовим најсиромашнијим дјеловима, у вријеме мира, а широким слојевима за вријеме рата.

Из дана у дан интерес за Црвени крст опада, материјалне жртве су све осјетљивије, пожртвовани рад мањи, број редовних и помажућих чланова смањује се, а прилози умањују, па и ако

¹⁰⁷ Исто, 19.

их је, дају се више на наваљивање неког изузетног агилног члана, него што то иде од срца и воље. Откуд овакво стање? Одговор је јасан. Средства Друштва су малена, да би рад и успјех био видан и запажен, а и колико их има, веће суме намијењене су разним фондовима за ближу или даљу будућност, чију важност широке масе не схватају, нити на исте рачунају, јер не знају кад ће од њих и ко користи имати.

2. Маса су према свему и свачем, па шта више, и према својим личним стварима, постале равнодушне, и та равнодушност је узрок, што нико не показује жеље, нити воље, а најмање утакмице у томе, да уђе у часништво средских и општинских одбора. Зато се та дужност често појединцима натура, или по сили склоности остају старе управе, па се може мислити каква је код ових лица воља и љубав за рад. Ови одбори често постоје по имену, без да и једну сједницу одрже, а о каквој другој акцији у корист Друштва да и не говоримо. Други, са полу воље одају се раду и врло мало имају везе с Бановинским одбором, тако да овај ни до краја године нема податке о стању средске организације и њених подручних одбора.

3. Управне власти врло мало поклањају пажњу Друштву, па и кад се на њих апелује, а камоли да учине какву личну жртву, било у раду, било у прилогу (новчаном — Д. Ж.). Није риједак случај да и највећи функционери нијесу чланови Друштва.

4. У сваком мјесту друштва са разним циљевима и сувише је много, па нека су фаворизирана и од стране државе и од државних органа, тако да Друштво Црвеног крста долази у другоразредна. Сва ова друштва апелују на чланство и прилоге на једна иста лица, а највише на државне службенике, те и поред најбоље воље не могу помоћи сва, па помажу она за која ће добити веће признање.

5. Шта више, протурају се вијести да Друштво служи појединцима, мјесто општој ствари, што је имало рђавих посљедица у неким крајевима, гдје се успјело да се у ово повјерује, те Одбор није могао успјети ни свим својим настојањима да у овим мјестима организује средске одборе.

Подмладак Црвеног крста, према бројкама организованих чланова, колико-толико задовољава. Али кад се уђе у суштину, резултати рада су неповољни. Чланарину плаћа само један дио организованих чланова, а најмање број обавља друге послове прописане Правилником Подмлатка, што се види и из годишњег извјештаја школа, које су послале само пола организација, а све оне остале постоје само по имену, те о свом раду не могу поднијети рачуна. Рад код већине неагилан је и наметнут. Иницијативе нема. Предавања се не држе. Подмладак најмање служи своје циљу и спрема га за будуће чланове Друштва, што му је главни циљ. Рад Главног и бановинских одбора у многоме је илузоран,

јер се многа наређења, упутства и расписи не читају, а најмање да се по истима поступа.

Истина, тражења Главног одбора и сувише су велика и идеална, а наставници средњих и стручних школа заузети службом и другим пословима, те немају ни времена ни моћи да се истима посвете.

Ако се по која школска кухиња оснује, она је кратког живота, и живи само док се исцрпи средства добијена од Гл(авног) одбора и Бановинског одбора, или другог кога. Сва предавања, излети и родитељски састанци имају најмање везе с циљевима и идејама Црвеног крста.

Главни одбор све је ово, вјероватно, и увидио, кад је предузео мјере, да се материјална средства Друштва увећају, и тим средствима боље запази добротворни рад Друштва, и његова помоћ више запази код широких народних маса, тек онда могло би се рачунати на већи успјех.

На основу изложеног предлажемо:

1. Да Главни одбор настоји, да Кр(аљевска) влада прими предложене измјене у Закону (о Црвеном крсту — Д. Ж.) и Правилима, којима би се повећала материјална средства Друштва;
2. Да се поведе јача пропаганда, да се по свим средским и општинским мјестима организују одбори, односно повјереништва Цр(веног) крста и да у одборе уђу најактивнији људи;
3. Да средски начелници и предсједници општина живом ријечју и примјером даду подстрека за организацију одбора и упис чланова;
4. Да министарства просвјете и трговине поклоне већу пажњу организацији и раду Подмлатка, као васпитној установи, те одреде бар један обавезни час рада по свим школама, са убиљежавањем о чему је говорено, те о постигнутим резултатима поведу рачуна просвјетни органи приликом полугодишњих и годишњих обилазака;
5. Да Друштво добивеним материјалним средствима што прије подигне домове по свим бановинским и већим мјестима;
6. Да се свим домовима додијели по један љекар и отворе амбуланте за сиромашно становништво, укаже прва помоћ и даду бесплатни љекови;
7. Да се при свим домовима установе гараже са санитарским колима за пренос болесника, и од грађана који плаћају испод 30 динара др(жавног) непосредног пореза не неплаћује никаква такса, од 30 до 100 динара пола таксе, преко 100 динара цијела;
8. Да се у свакој бановини подигну по два љетовалишта за болешљиву дјецу, која би имала најмање од 50 до 100 кревета;
9. Да се у тешким елементарним непогодама указују веће помоћи сиромашном становништву, а у вријеме неродних и гладних година даје и помоћ у храни сиромашним и невољним, који

немају радне снаге да ову помоћ одраде;

10. Да се у дневној штампи — већим листовима, одреди стална пропагандистичка рубрика о раду Друштва Црвеног крста, зато што часописи Друштва не долазе до ширих народних слојева, нити их ови читају.

Ако би се народ увјерио да се материјалне жртве које је поднио за Друштво, употребљавају искључиво на именоване добротворне сврхе, не само да их не би жалио, него би сматрао да су те жртве мале, и Друштво би помогао обилније у свакој прилици.

Не нађе ли се начина да се предложено оствари, Др(уштво) Црвеног крста постепено ће опадати, па у неким крајевима можда и изумријети, што би била морална одговорност за све оне, који су позвани да се идеја Црвеног крста рашири и постави јој добар темељ међу најширим народним слојевима.

Жалимо што су ове наше констатације овакве, али су, на жалост, тачне, па као такве хтјели смо их доставити Главном одбору да им потражи лијека¹⁰⁸.

У овом документу вјерно је дата слика економских прилика у Краљевини Југославије крајем тридесетих година XX вијека, истина, из оног угла из којег је на њих и могао гледати један покрајински орган Друштва Црвеног крста. Подаци показују да су одређени друштвени процеси у ондашњој држави битно утицали и на укупност дјеловања Друштва Црвеног крста у цијелој земљи, а самим тим и у Зетској бановини.

Проблеми с којима се суочавала организација Црвеног крста у Зетској бановини у 1937. подједнако се односе и на 1938. годину. Они су били комплексни и непремостиви, јер су извирали из једног општег неповољног стања које је погађало земљу, изнутра подривену многим антагонизмима економске и политичке природе. Мада само једна микроскопска ћелија тог система, и Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије осјећало је посљедице друштвено-економских односа које су постојале све теже.

Зетски бановински одбор Црвеног крста, уз све напоре које је уложио да одржи ову хуманитарну организацију и да прошири њен углед и утицај, није могао много да учини. Идући већ утртим стазама, маколико оне претходних година затајиле, Бановински одбор је и 1938. године пројцирао свој програм рада на њему заснован. Правци активности виде се из извјештаја Зетског бановинског одбора Друштва Црвеног крста о раду у 1938. години и из других писаних, мада ријетких извора. Организационо питање било је у жижи активности. Њиме се са дужном пажњом бавила и годишња скупштина Бановинског одбора, чији је циљ био да се најприје сам конституише, да би потом могао да пружа помоћ подручним организацијама.

¹⁰⁸ АПЦКЈ, Зетски бановински одбор — Главном одбору Друштва Црвеног крста, бр. 2396/37. с краја 1937. године.

Годишња скупштина Зетског бановинског одбора одржана је 6. марта 1938. године на Цетињу. Поред чланова Управног и Надзорног одбора, присуствовало јој је и пет делегата из унутрашњости. Већина среских одбора, који нијесу на њој имали своје заступнике, извијестила је скупштину да из материјалних разлога није у стању да их пошаље на ово засједање. Након сумирања резултата рада у извјештајном периоду између два засједања, скупштина је изабрала нови Управни и Надзорни одбор. За предсједника Бановинског одбора Црвеног крста поново је изабран будимски епископ и архијерејски замјеник Николај Јокановић, за првог потпредсједника — др Владимир Пилетић (нови начелник Одјељења за социјалну политику Банске управе), за другог потпредсједника — Саво Милуновић, а за секретара (и члана Управе) Јован Дапчевић. Остали чланови управе били су: Зорка Врбица, Анђе Лазаревић, Валентина Мартиновић, др Зорка Тришић—Поповић, др Илија Иличковић, др Радослав Милетић, др Нико Мартиновић (управник болнице „Данило I“), дон Стјепан Марковић, Никола Кнежевић, Митар Ђоновић, Саво Вучковић, Станко Прља, (просвјетни инспектор — заступник Просвјетног одјељења Банске управе), Јоко Грујичић, Јован Бућин и Милутин Јелић, Надзорни одбор изабран је у истом саставу као и претходне године. Током године премјештен је др Илија Иличковић, па је на његово мјесто делегиран др Владимир Семенчек (санитетски пуковник — делегат Команде Зетске дивизије). На првој наредној сједници Управни одбор је извршио конституисање свих секција.¹⁰⁹

И поред своје доста запажене предузимљивости, углавном путем писменог општења са среским одборима Црвеног крста и другим организацијама на терену, Бановински одбор у свом годишњем извјештају истиче негативан биланс рада Црвеног крста. „И мада су“, каже се у том извјештају, „предузимане одговарајуће мјере, број организација се није повећао, пошто су остали исти узроци због слабе воље и неактивности среских и општинских одбора и неплаћене чланарине“. У неким мјестима, наглашава се даље, одржане су годишње скупштине и изабрани одбори и дата обећања Бановинском одбору за рад, „али је на томе остало“ Ни ангажовање среских начелника и других представника званичне власти није допринијело развоју и унапређењу организације. Наводе се затим примјери два среска одбора (у Котору и Тулину) који су чинили све да оживе мрежу организација на терену, али без особитог успјеха. Тим примјерима се управо хтјело показати да су фактори који су дјеловали ван организације пресудно утицали и на њен рад, на магистралне токове живота у земљи.

¹⁰⁹ Извјештај Зетског бановинског одбора Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије о раду у 1938. години, 9 10.

Напредне снаге у земљи, на челу с комунистима, чиниле су напоре, уочи четрдесетих година, да у складу с политиком стварања општенародног фронта против опасности споља и грађанског система власти у земљи искористе све илегалне форме рада за развијање револуционарних активности. У том правцу, колико је било могуће, требало је да се искористи и Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије. Комунисти су покушавали да и у одборима Црвеног крста створе своја упоришта. Наводимо податак из записника сједнице Извршног одбора Главног одбора и Економско-финансијске секције из прве половине 1938. године, који на свој начин о томе говори: „Зетски бановински одбор под бр. 983 од 19. априла доставио је акт Среског одбора у Пећи пов. бр. 92 од 8. априла, којим се спроводи акт тамошњег Среског начелства, пов. бр. 490. од 1. априла са захтјевом да се из Управе Општинског одбора (Црвеног крста — Д. Ж.) у Наклу уклоне три лица, која су, према акту среског начелства оријентисана у комунистичком раду (правцу — Д. Ж.) и ради тога кажњавана од среских власти. По извјештају Среског начелства ова лица служила су у Друштву Црвеног крста у намери деструктивног дејства“.¹¹⁰

О вегетирању организације Црвеног крста у Зетској бановини говори се и у извјештају директора Друштва Црвеног крста који је 13. августа 1938. године, између осталих, посетио и Зетски бановински одбор на Цетињу. Извјестилац скреће пажњу на разговоре које је водио с предсједником Јокановићем, потпредсједником Милуновићем и секретаром Дапчевићем о стању бановинске организације Црвеног крста, које је, у цјелини узето, незадовољавајуће. Констатује се, затим, како је Бановински одбор улагао напоре да оживи рад организација на терену, да их покрене на акцију. Резултати су, међутим, изостали. „Одзив, на жалост, није задовољавајући. Изузимајући неколико среских и општинских одбора, сви остали једва да се пред крај године јаве Бановинском одбору и пошаљу обрачун о приходима“ Писац извјештаја затим додаје да је сам апеловао на присутне функционере „да се организација одржи и учврсти бар у местима где сада постоји да би се омогућио рад на спремању помоћног санитарског особља“.¹¹¹ Отуда је разумљиво што је на крају 1938. године на подручју Бановине дјеловало 22 среска одбора, 4 среска повјереништва, 34 општинска одбора, 15 општинских повјереништава, или свих заједно 75. У свим тим организацијама било је 2.839 редовних и 5.222 помажућа, односно укупно 8.061 члан. Иако дати

АПЦКЈ, Записник седнице Извршног одбора и чланова Економско-финансијске секције одржане 2. маја 1938. године.

¹¹¹ Исто Извјештај директора Друштва — предсједнику одбора Друштва Црвеног крста од 16. VIII 1938. године.

уопштено, ти подаци јасно говоре о негативном билансу рада на организационом плану.¹¹²

Придајући јој значај, Бановински одбор је, у складу са препорукама Главног одбора из Београда, посветио особиту пажњу прослави Недјеље Црвеног крста, заказаној за 18. до 24. септембра 1938. године. Да би прослава успјела, благовремено су обављене неопходне припреме. Између осталог, упућен је, као и претходних година, свим организацијама Црвеног крста у Бановини распис у којем се истиче потреба пуне мобилности управа и чланства у цјелини да би манифестација успјела у свим правцима.¹¹³

Сарадњом Бановинског одбора са органима власти и редакцијама листова, успјело се да се Недјељи Црвеног крста да и јавни публицитет. Ипак, уложени труд није дао адекватни резултат, мада је било успјеха. Током недјеље славља организовано је 12 поворки, у 20 мјеста скупљени су добровољни прилози, одржане су 4 академије и 95 родитељских састанака. Посебно је запажена прослава Недјеље Црвеног крста у Херцег-Новом, Котору, Косовској Митровици, Новом Пазару и Цетињу. Бановинском одбору уплатили су припадајући дио прилога од прославе одбори: из Требиња, Пећи, Невесиња, Фоче, Косовске Митровице, Нове Вароши Ораховца, Прибоја, Истока, Дубровника, Берана, Бијелог Поља, Новог Пазара, Херцег-Новог, Гацка, Подгорице, Никшића Доње Ластве, Злокућана, Муа и Слатине. Главном и Бановинском одбору послат је износ (проценат од прославе) од 7.557,57 динара.¹¹⁴ Прославу Недјеље Црвеног крста у Херцег-Новом посебно је регистровало и гласило Друштва, сматрајући је међу најуспјелим у земљи на нивоу среских одбора.¹¹⁵

Година 1938. остала је позната по великој суши која је погодила становништво Зетске бановине, особито у пасивним крајевима овог региона. С тим у вези пред организацијом Црвеног крста стајала је обавеза пружања помоћи пострадалима сразмјерно њеној моћи. Како се увијек осјећала велика потреба за новчаним средствима, у овој прилици требало се постарати како да се до њих дође. По правилу, то је зависило и од предузимљивости и мобилности организација на терену. Чак и у условима велике оскудице и сиромаштва активнији одбори Црвеног крста долазили су до новца, толико потребног за помагање угрожених и изгладњелих. У том погледу, особито су се 1938. године истакла два среска одбора, који су током акције за зимску помоћ дошли до значајних новчаних прилога. То су били Срески одбор у Херцег-Новом, који је у акцији за зимску помоћ убрао 19.041 динар, углавном утро-

¹¹² Исто, 41 — 42.

¹¹³ Исто, 15 — 16.

¹¹⁴ Исто, 16 — 17.

¹¹⁵ Исто, 17.

шених за прехрану сиромашних ђака, и Срески одбор у Косовској Митровици, који је сакупио 3.415 динара и тим средствима помогао 36 најсиромашнијих породица и неколико појединаца. Акција за зимску помоћ вођена је и у многим другим мјестима, али није постигла задовољавајући успјех. Зетски бановински одбор за зимску помоћ објавио је имена свих дародаваца са свог подручја у *Зетском гласнику*. Те податке су донијели за своја подручја *Зета*, *Глас Боке* и други листови. Поред управних и других власти које су дале прилоге, велики је списак и појединаца-приложника. Бановински одбор Црвеног крста често су посјећивали многи гладни и невољни, па је он на име помоћи таквим лицима током године подијелио 4.964 динара, а пострадалима од елементарних непогода пружио је као прву помоћ 2.250 динара. Истовремено посредством Главног одбора радио је на добијању одређених кредита, како би они који су усљед суше остали без хране могли да дођу до зараде и прехране своје породице.¹¹⁶

Пошто је већ озбиљно пријетила ратна опасност, пред организацијом Црвеног крста стајала је обавеза да посвети посебну пажњу санитарској страни, да обучи што више својих чланова за пружање санитарске помоћи у рату. Уосталом, то је била директива и надлежних управних власти. Међутим, пошто је рад организације Црвеног крста доживљавао један општи пад посљедњих година уочи рата, то се ни на овом плану није могао постићи задовољавајући резултат. Ипак, успјело се да се током године у Бановини организују 4 санитарска течаја: у Цетињу са 31, у Требињу са 51, у Косовској Митровици са 25 и у Пљевљима са 21 слушаоцем. Поред ових, завршених већ у првој половини године, радили су још течајеви у Беранама, Херцег-Новом и Фочи, започети у 1938. а завршени у 1939. години. Мада је пажња поклоњена и раду самарјанских течајева, организован је само један, у Дубровнику, са 14 слушалаца. На заузимање Управе Хигијенског завода, на Цетињу је одржан и течај за матере са 47 слушалаца.¹¹⁷

Рад Секције Подмлатка и организације Подмлатка, у цјелини, у Зетској бановини био је нешто запаженији у 1938. години. Импулс раду давала је Управа Секције, на челу са шефом Јованом Далчевићем. Активним радом Секције и њеном сарадњом са секцијама среских одбора (тамо гдје су постојале), или непосредно са управама школа (гдје среских секција није било), успјело се формирати организације Подмлатка у 385 школа са 854 разреда, у којима је било 28.883 ученика. Дјеловање организације Подмлатка ипак је било у великом засустајању. Стога је Секција Бановинског одбора апострофирала потребу оснивања секције

¹¹⁶ Исто, 20.

¹¹⁷ Исто, 25.

при свим среским одборима Црвеног Крста, што би поспјешило рад организације у свим доменима.¹¹⁸

У оквиру акције за зимску помоћ, пружену у виду одјеће, обуће и другог материјала, помогнута су 243 дјетета у разним школама. У центру пажње организације Подмлатка било је питање организовања и рада ђачких трпеза, као основног вида пружања помоћи сиромашним ђацима. Број кухиња које су радиле био је, међутим, незнатан у односу на потребе, које су из године у годину бивале све веће, да би у 1938. години биле најизразитије. Упркос многоструко већим потребама, радила је свега 41 кухиња, а у свима су се прехрањивала 893 ученика. Бановински одбор Црвеног крста додијелио је ђачким кухињама помоћ од 21.800 динара. Многе од њих помогла је и Банска управа, а понеке и среске власти и друге организације. Помоћ за издржавање ђачких кухиња у школској 1937/38. години додијељена је школама: у Богдашићу, Доњем Врбну, Гимназији у Бијелом Пољу, затим основним школама у Крушевцу, Јабучном, Доброту, Бабини, Топлој, Светом Еустахију, Обалу, Миљевини, Међуречју, Сукобину, Котору, Буковици, Црној Гори, Моску, Влаховићима, Врбици, Љубомиру, Новом Пазару, Готовуши, Церову, Обардама, Манастиру Морачи, Тудоровићима, Тули, Његушком Подвршју, Штитарима, Рожајама, Грађанима, Црљенима, Плани, Милошевићима, Горњој Голији, Рујевчанима, Ошљу, Грубетићима, Његушима, Новој Вароши, Дивину, Херцег-Новом, Ковачу, Гимназији у Новом Пазару, основним школама у Пожњу, Рашкову Лугу, Костањици и Добрашевцу.¹¹⁹

Социјални рад организације Подмлатка запажен је у више облика. Течајеве за ручни рад организовало је осам школских одбора, радионице су дјеловале у три организације, двадесет три одбора уредила су школске вртове, цвијеће је гајено у 53 школе, сакупљано је љековито биље у 25 школа, изложбе је организовало 9 школских одбора, забаве су одржане у 118 школа, радио-апарате су набавила 2 одбора. Прослава дана Подмлатка одржана је у 134 школе, прослава Дана мира у 121, прослава Материнског дана у 148 и прослава Недјеље Црвеног крста у 86 организација.¹²⁰

Пошто Бановински одбор није имао својих љетовалишта, постојала је 10-годишња пракса да се, договорно, сиромашна дјеца шаљу у љетовалишта Хигијенског завода, уз материјалну надокнаду. Из средстава која је Бановинском одбору у ту сврху додијелио Главни одбор у поменута љетовалишта 1938. године упућено је 30 дјеце. У истој години посвећена је пажња и увођењу разних облика активности који би међу члановима Подмла-

¹¹⁸ Исто, 28.

¹¹⁹ Исто, 32.

¹²⁰ Исто.

тка развијали смисао и љубав за дјелатности које оплемењују. Покренуто је и прихваћено, у многим школама, дјеловање на подизању старих објеката, као чесама, школских кухиња и љетовалишта, затим на пошумљавању голети, сађењу дрвећа у школским двориштима, уређивању школских башта, набављању приручних апотека, шиваћих машина и другог. У тој години набављено је 40 приручних апотека и 150 шиваћих машина, које су додијељене на коришћење школама у забаченим мјестима, удаљеним од градских центара. Све то говори да је Секција Подмлатка Бановинског одбора развила доста живу активност међу организацијама на терену, да су многи њени подухвати прихваћени и да су постигнути одређени резултати, иако су они били испод очекивања.¹²¹

Са становишта дјеловања организације Црвеног крста у земљи, па и у Зетској бановини, година 1938. била је неплодна и поред тога што је, у појединим доменима било резултата. Проблеми с којима се ушло у 1939. годину постајали су све тежи, а изгледи за њихово рјешавање неповољнији. Више година нагомилавана ратна опасност постајала је све више неизбјежна стварност, усљед нарасталих конфликта у међународним размјерама, усљед повапиривања фашистичке опасности пред којом се нашло човјечанство. Започет с јесени 1939. године, други свјетски рат наметнуо је и међународној организацији Црвеног крста, као и свим националним организацијама, посебне дилеме. Једна од последица тога била је недовољна припремљеност за дјеловање у ратним условима, иако се последњих година, у предвечерје рата, у том правцу нешто радило. Мада је ратна атмосфера поодавно била присутна, многе земље, па и њихове организације Црвеног крста, истина — из разних узрока, дочекале су рат неспремне. То се односи и на Краљевину Југославије, па и на њено Друштво Црвеног крста. Прави узроци овој појави били су ван самог Друштва, али су последице засјекле у све поре његовог живота. Ма колико хумана по својој програмској оријентацији, свака национална организација Црвеног крста морала је своју активност усклађивати са државним политичким курсом, што значи да су унутрашњи политички услови у свакој појединој земљи одређивали „степен хуманости“ сопствене организације Црвеног крста. То прилагођавање политичком курсу земље, који је у Краљевини Југославији до мартовских догађаја 1941. године био недефинисан, неодлучан, види се, на одређени начин, и из расписа Главног одбора Друштва Црвеног крста из септембра 1939. године, који гласи. „Поједина лица обраћају се одборима нашег Друштва Црвеног крста у земљи са питањем да ли ће се прикупљати прилози у новцу и натури и примати особље за добровољну санитарску слу-

¹²¹ Исто, 34.

жбу ради указивања помоћи друштвима Црвеног крста зараћених држава. Сем тога појединци се обраћају са молбама да им наше Друштво прибави извјештаје о судбини њихових сродника који се налазе у крајевима зараћених држава окупираних од противничких војски.

Наше Друштво Црвеног крста чим добије извјештај да ли друштва Црвеног крста зараћених држава примају и желе какву материјалну или персоналну помоћ са стране, објавиће преко Одбора Друштва, дневних листова и радио станица у земљи потребна обавјештења. На исти начин издаће се обавјештење о поступку обавјештајне службе, о судбини заробљеника, и интернираних лица у окупираним крајевима. Умољавају се сви заинтересовани, да се дотле не обраћају по наведеним питањима одборима нашег Друштва Црвеног крста. Што се тиче приватне кореспонденције са лицима у зараћеним државама препоручује се да се ово обавља у што краћем саставу и читко.¹²² Овај докуменат показује једно тактизерство једно варирање Главног одбора, који оставља отшкринута врата за своја опредјељења — која зависе од датих околности, а прије свега од официјелног односа надлежних државних фактора према конкретној ситуацији, иако се они овде не помињу. Пошто је било само једна коцка у великом мозаику повезаном паучинастим нитима, и Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије чекала је иста судбина која је задесила цијели склоп државне грађевине пред рушењем. То је основна карактеристика, битна за оцјену атмосфере у којој је дјеловало Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије 1939. године, и у чијем контексту треба сагледати облике његове активности. Истина, подаци о раду организације Црвеног крста у Зетској бановини, за 1938. годину, којима располажемо, оскудни су, јер извјештај о раду Бановинског одбора за ту годину нијесмо успјели да пронађемо. Стога се користимо подацима из штампе и других ријетких извора.

Аналогно својим програмским циљевима и задацима, Зетски бановински одбор је и у тој години поклањао дужну пажњу организационом питању. Сачуване вијести о томе су, међутим, епизодне. Као о једном од најактивнијих среских одбора у земљи последњих година, *Гласник* Друштва донио је извјештај о годишњој скупштини Среског одбора Црвеног крста у Котору, која је одржана 12. фебруара 1939. године. У том извјештају се каже да је скупштина одала дужно признање дотадашњој управи за успјешан рад и да јој је, због показане ревности, поново изгласала повјерење, на челу са предсједником Јованом Бућином. У претходној години Срески одбор Црвеног крста у Котору бројио је 140

¹²² Зетски гласник, 23, IX 1939, 797, Обавјештење Друштва Црвеног крста.

редовних и 112 помажућих чланова и извео многе значајне акције. Улагао је напоре да у свим општинама на подручју среза организује одборе и повјереништва, али му то није пошло за руком.¹²³

Новине су почетком марта, затим, донијеле вијест да је Зетски бановински одбор заказао годишњу скупштину за 12 истог мјесеца.¹²⁴ У присуству чланова управног и надзорног одбора, једног делегата из Подгорице (др Михаила Радуловића) и једног из Цетиња (Матана Калуђеровића), скупштина је одржана заказаног дана. Делегати из Котора, Његуша, Херцег-Новог и других мјеста у Бановини извинили су се због свог одсуствовања. Помиње се, даље, да су скупштини презентирани извјештаји о прошло-годишњем раду, да је о њима вођена дискусија и да су потом прихваћени. Новоизабрану управу, којој је скупштина изгласала, повјерење сачињавали су: Николај Јокановић — предсједник др Владимир Пилетић — први и др Нико Мартиновић — други др предсједник, Јован Дапчевић — секретар. Чланови: др Владимир Семенченко, др Радослав Милетић, Саво Милуновић, Јоко Грујићић, Зорка Врбица, Матан Калуђеровић, Валентина Мартиновић, Анђа Лазаревић, дон Стјепан Марковић, Никола Кнежевић, Митар Ђоновић, Станко Прља, Саво Вукчевић, Крсто Пејовић, Никола Марковић, Станко Тиодоровић, Машан Вукић, Вуко Стојковић, Хусеин Маљевић, Милутин Јелић и Јован Бућин.¹²⁵

О раду на организационом плану осталих среских и општинских одбора и повјереништава нијесу нам доступни текстуелни подаци. Међутим, у табеларном прегледу укупног броја чланства у земљи за 1939. годину наводи се да је у Зетској бановини радило: 27 среских, 13 општинских одбора, 3 среска и 20 општинских повјереништава, са 2.743 редовна и 5.013 помажућих, наима са 7.760 свих чланова.¹²⁶ На другоме мјесту, уз наведене цифарске податке, истиче се, да „сви апели и сва настојања Бановинског одбора да се повећа број чланова нису донели жељене резултате“.¹²⁷

Као и претходних година, један од значајних задатака организације Црвеног крста у земљи било је извођење прославе Недјеље Црвеног крста. Већ по устаљеној традицији, Главни одбор Црвеног крста упутио је распис свим бановинским одборима с препорукама о практичним облицима рада које треба предузети да би прослава што боље успјела. Прослава је била заказана од 17. до 23. септембра.¹²⁸ О томе како је она текла на подру-

¹²³ Гласник, Друштва, 1939, св. 5 — 6, 218, Срески одбор Црвеног крста у Копору.

¹²⁴ Зетски гласник, 4. III 1939, 768, Годишња скупштина Црвеног крста..

¹²⁵ Гласник Друштва, 1939, св. 3 — 4, 147, Зетски бановински одбор.

¹²⁶ Исто, 1940, св. 3 — 4, 160, Укупан преглед организација и чланова Црвеног крста у 1939. години.

¹²⁷ Исто, 1940, св. 5 — 6, 237, Зетски бановински одбор.

¹²⁸ Исто, 1939, св. 11 — 12, 434, Прослава Недеље Црвеног крста.

чју Зетског бановинског одбора у тој години не располажемо никаквим подацима.

Једна од већ устаљених активности, усмјерених на пружање помоћи сиротињи и пострадалима од разних елементарних непогода, изражавала се кроз дјеловање одбора за зимску помоћ формираних при Бановинском и среским средиштима. Више година је активност тих одбора, од Бановинског до општинских, на подручју Зетске бановине имала резултата. Ни за 1939. годину не располажемо подацима који би говорили о замашности акције, о прикупљеним средствима и о томе како су она дијељена

Пред крај 1939. године донесена је Уредба Министарства војске и морнарице о дужностима Друштва Црвеног крста у вријеме рата. Том уредбом оквирно се ставља у дужност Црвеном крсту у вријеме рата сљедеће:

„Да потпомаже санитет државне војне силе као помоћни његов орган при евакуацији, транспортовању, нези и лечењу наших болесника и рањеника и заробљених непријатељских војних лица;

2) да потпомаже и активно судјелује у организацији и извођењу санитарске службе за заштиту становништва од напада из ваздуха;

3) да посредује око добијања и поделе помоћи и општења заробљених и интернираних лица са спољним светом, око репатрирања и хоспитализације болесних и рањених заробљених непријатељских лица; и

4) да својим особљем и сопственим материјалом ублажује неизбежна зла рата, уколико то зависи од њега“.¹²⁹

У вези с том Уредбом, из доступних извора само се може назрети да је санитарском образовању чланства 1939. године посвећана значајна пажња. Међутим, немамо потпуни увид у ту активност на подручју Зетског бановинског одбора Црвеног крста. При руци нам је податак да је почетком године одржан санитарски течај при организацији Среског одбора Црвеног крста у Херцег-Новом. Течај је, како се истиче, одржан у Морнаричкој болници у Мељинама, у сарадњи са њеним управником др Милованом Бошковићем. Течај су успјешно завршили 20 жена и 2 мушкарца.¹³⁰

Сљедећа вијест из овог домена говори о раду 3 санитарска течаја на Цетињу, које је организовао Бановински одбор Црвеног крста. Течајеви су трајали од 25. септембра до 4. новембра 1939. године. Један је одржан у Државној болници „Данило I“ под

¹²⁹ АПЦКЈ, Нацрт Уредбе о раду и пословању Друштва Црвеног крста у рату од 11. IX 1939. године.

¹³⁰ Зетски гласник, 15. IV 1939, 774, Течај Црвеног крста у Херцег-Новоме.

непосредним руководством њеног управника др Ника Мартиновића, други у Војној болници под надзором др Наума Ђорђевића, а трећи у Хигијенском заводу, чијим је радом руководио др Радо-слав Милетић. Сва три курса посјећивало је и завршило 120 слушалаца. Свечаности поводом подјеле диплома присуствовао је и предсједник Бановинског одбора, који је у свом поздравном говору истакао значај течајева и честитао успјех посјетиоцима који су их завршили.¹³¹ Из једног статистичког извјештаја види се да је у 1939. години у Зетској бановини одржано укупно 12 санитарских течајева, са 298 женских и 47 мушких посјетилаца или свих заједно 345.¹³²

О раду организације Подмлатка Црвеног крста на челу са Секцијом Бановинског одбора готово да и нема никаквих података за 1939. годину; прецизније речено, располажемо само зрнцима која се односе на то дјеловање, али толико безначајним да их у овој прилици занемарујемо.

Свакако, и сама чињеница да су и вијести о раду организације Црвеног крста у Зетској бановини, у првој години другог свјетског рата врло оскудне — и сама по себи нешто значи. Она, управо, посредно показује да је дјеловање Црвеног крста било спласнуло, да су још углавном дјеловали само ентузијастички и грађани на које су они вршили непосредни утицај. Десило се тако да је организација Црвеног крста у вријеме када је њена хуманитарна мисија тек требало да се покаже и стално потврђује у новој димензији, све више слабила и губила повјерење оних који су у мирнодопско вријеме највише очекивали њену помоћ, дакле сиромашни слојеви народа.

У години која је претходила агресији фашистичких сила на Југославију, тј. 1940, организација Црвеног крста није могла да се оспособи за вршење хуманитарне мисије у предстојећем рату. За њено припремање у том правцу нијесу постојали услови. Друштвено-економски и политички сукоби, који су већ снажно били уздрмали земљу и паралисали њену одбрамбену моћ, учинили су готово стерилним и Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије. То се може видјети и на дјеловању ове организације у Зетској бановини. Синтетизовани подаци о раду бановинске организације садржани су у извјештају за 1940. годину, који је, као и они за претходне године, публикован као посебна брошура. Као и у ранијим извјештајима, поента је на организационом питању. У тој години кризе бановинске организације, ипак се могла изрећи и ријеч похвале за поједине одборе. По својој организационој активности, а и дјеловању у цјелини, заслужили

¹³¹ Исто, 18. XI 1939, 808, Течајеви за добровољне болничаре.

¹³² Гласник Друштва, 1940, св. 3 — 4, 99, Преглед одржаних течајева за добровољне болничаре и болничарке у 1939. години.

су да се помену Срески одбор Црвеног крста, у Котору,¹³³ затим Срески одбор Црвеног крста у Никшићу,¹³⁴ Срески одбор Црвеног крста у Сјеници¹³⁵ и Општински одбор Црвеног крста у Грахову.¹³⁶ Цјелокупној активности у том погледу као и у другим правцима покушао је да да печат Зетски бановински одбор. Међутим, на све његове инструкције и препоруке, највећим дијелом, оглушили су се и срески и мјесни одбори.

Оцјена о раду на том пољу дата је и у поменутом извјештају Бановинског одбора за 1940. годину. У том документу се каже да је годишња скупштина Одбора, у присуству чланова управе и 5 делегата из унутрашњости, као и једног из Цетиња, одржана 24. марта 1940. године у просторијама Банске палате. На тој (по реду 7. и посљедњој) годишњој скупштини Бановинског одбора, поднесени су извјештаји о раду у протеклом периоду. Након дискусије и усвајања тих извјештаја, извршен је избор нове управе. Умјесто дотадашњег председника епископа Јокановића, који је био премјештен, на тај положај изабран је нови митрополит црногорско — приморски Јоаникије Липовац. За првог потпредседника изабран је др Владимир Пилетић, за другог Саво Милуновић, а за секретара Јован Далчевић. Изабрани су потом и остали чланови управе: Зорка Врбица, Валентина Мартиновић, Анђа Лазаревић, Јоко Грујичић, Матан Калуђеровић, дон Стјепан Марковић, др Лука Вукић, Никола Кнежевић Митар Ђоновић, Станко Прља, др Момчило Радосављевић Јован Бућин и Цветко Станишић. У надзорни одбор изабрани су: Никола Марковић, Станко Тиодоровић, Петар Ускоковић, Вуко Стојковић, Хусеин Маљевић и Саво Вукчевић. Током године је премјештен др Владимир Пилетић, па је на његово мјесто делегиран нови начелник Санитетског одјељења Банске управе, др Јован Клисић. На првој сједници новоизабране управе извршено је конституисање секција.¹³⁷

Упркос континуираног ангажовања Зетског бановинског одбора у правцу оживљавања рада постојећих и оснивања нових среских и општинских одбора и повјереништава Црвеног крста, нових резултата није било. На списку је постојао број одбора на нивоу оног из претходне године са извјесним одступањем. Према статистици, било је 26 среских, 24 општинска одбора и

¹³³ Исто, 140, Срески одбор Црвеног крста у Котору.

¹³⁴ Слободна мисао, 18. II 1940, 7, Скупштина и вече Црвеног крста.

¹³⁵ Извјештај Зетског бановинског одбора Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије о раду у 1940. години, Цетиње, 1941, 12.

¹³⁶ Гласник Друштва, 1940, св. 1 — 2, 46, Реактивирање Одбора Црвеног крста у Грахову.

¹³⁷ Извјештај Зетског бановинског одбора за 1940. годину, 9 — 10.

6 општинских повјереништава, свега 56 организација. Имали су 2.264 редовна и 4.963 помажућа, или заједно 7.232 члана.¹³⁸

На плану пружања помоћи сиротињи, гладним и онима које је погађала незапосленост било је резултата и у 1940. години. Та акција, покренута крајем 1939. године, настављена је почетком 1940. Активист је иницирао Бановински одбор за зимску помоћ на Цетињу, који је своју прву сједницу одржао средином децембра 1939. године. Та је сједница усвојила програм дјеловања у својем дјелокругу, као и план постпјешавања и формирања среских одбора за зимску помоћ.¹³⁹ Одбори за зимску помоћ формирани су, у складу с препоруком Бановинског, при многим среским одборима Црвеног крста.¹⁴⁰ О предузетим мјерама и прикупљању прилога који су дијељени сиротињи писали су локални листови, доносећи и списак имена дародаваца.

Прослава Недјеље црвеног крста била је догађај, којем је већ по традицији поклоњена значајна пажња. Чак и у условима изванредно тешким за рад организације у цјелини, та манифестација дала је резултате. Расписом Главног одбора Друштва све организације Црвеног крста у земљи обавијештене су да ће се прослава одржати од 15. до 21. септембра. Плакате и други пропагандни материјал Главни одбор је на вријеме послао свим подручним бановинским организацијама. У извјештају о раду Бановинског одбора у 1940. години каже се да је одзив био задовољавајући. Одбори који су спровели манифестацију послали су на име процентуалног дијела предлога Бановинском одбору 8.914 динара. У извјештају се наводе поименично одбори који су прославу организовали: у Пљевљима, Фочи, Истоку, Сјеници, Косовској Митровици, Грахову, Котору, Гацком, Беранима, Никшићу, Херцег—Новом, Ораховцу, Пећи, Мулу, Доброти, Љубињу, Требињу и Подгорици. Најзапаженију улогу у прослави имали су школски одбори Подмлатка у неким мјестима под руководством својег наставног особља.¹⁴²

Занимљив је коментар у извјештају Бановинског одбора у вези са обучавањем чланства из области санитарске службе. У њему пише: „С обзиром на тешке спољне прилике и рат који бијесни у свијету а који може обухватити и оне који га не желе организацију на спреми помоћног санитарског особља продужио је одбор (мисли се на Глави — Д. Ж.) и у овој години“. На подручју Зетског бановинског одбора одржани су течајеви за прву

¹³⁸ Исто, 26 — 27.

¹³⁹ Зетски гласник, 23, XII 1939, 810, Акција за зимску помоћ,

¹⁴⁰ Извјештај Зетског бановинског одбора за 1940. годину, 16.

¹⁴¹ Гласник Друштва, 1940, св. 11 — 12, 384, Прослава Недјеље Црвеног крста.

¹⁴² Извјештај Зетског бановинског одбора за 1940. годину, 14.

помоћ у сљедећим мјестима: у Фочи са 42 слушаоца, у Требињу са 25 слушаоца, у Грахову са 20 слушалаца, у Подгорици са 33 слушаоца и у Никшићу са 40 слушалаца. Укупно завршених течајева било је 160, претежно жена.¹⁴³

Оно што је погађало рад Бановинске организације у цјелини подједнако се односи и на рад подмлатка, којим је руководила секција Бановинског одбора. У поменутом извјештају се са забринутостију константује да не постоје секције Подмлатка при среским одборима Црвеног крста на терену, већ Бановинска секција непосредно контактира са школским одборима. Та сарадња искључиво се обавља путем преписке. Како није било синхронизоване непосредне сарадње, ни резултати нису могли бити повољни. Иако су секције помладка при среским одборима потпуно заатајиле као трансмисија која је требало да врши функцију катализатора и покретача, ипак су школски одбори имали неких резултата. Прије свега Подмладак је упркос свим тешкоћама у погледу броја чланства остао на нивоу претходне године. Одбори су постојали у 324 школе са 693 разреда. У њима је било 18.816 мушких и 7.116 женских чланова, или укупно 26.234 ученика.¹⁴⁴

Социјални проблеми, који су из године у годину постојали акутнији, достигли су кулминацију 1940. године. Посљедице социјалне биједи нарочито су угрожавале младу генерацију. О томе у поменутом извјештају пише: „Свагда, а ове године нарочито, кад је наступила велика скупоћа, велики број млађана живи у великој биједи тако да жели и кору суха хлеба“. Глад сиромашне школске дјеце требало је утолити макар једним obroком у ђачким кухињама, али је њихов број био у сталном опадању. На територији бановине, године 1940. било их је свега 30. У њима су се повремено прехрањивала по једним obroком 1.243 ученика.¹⁴⁵

Ове, као и неколико посљедњих година, школски одбор, уз инструкције и препоруке Секције бановинског одбора, упражњавали су више облика активности који су имали социјално, васпитно и образовно обиљежје. Течајеве за ручни рад организовало је 8 школских одбора, разни продукти ручног рада израђивани су у 47 школских организација, радионице је имало 9 организација, 36 школских одбора уредило је школске баште, цвијеће је његовано у 49 школа, љековито биље скупљано је у 23 школе, своје изложбе припремало је 28 школских одбора, забаве су организоване у 35 школа, Дан Подмлатка прославило је 77 школских одбора, Дан митра 74 одбора, Матерински дан 91 школа, Недјељу Црвеног крста 65 школских одбора. Ови подаци су не-

¹⁴³ Исто, 17.

¹⁴⁴ Исто, 25.

¹⁴⁵ Исто, 20.

потпуни, јер нијесу благовремено добијени извјештаји од неких школских одбора.¹⁴⁶

Презентирани фактографски подаци сумарно говоре о раду бановинске организације Црвеног крста у предвечерје другог свјетског рата, у вријеме када се она у цјелини, као и цјелокупни друштвени систем Краљевине Југославије, налазила пред расулом. Умјесто да рат дочека спремна, са изграђеним механизмима неопходним за рад у ратним условима, организација Црвеног крста Краљевине Југославије одбројавала је своје посљедње дане, у једном времену бременитом и унутрашњим и спољним противрјечностима. Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије завршавало је једно поглавље свог мирнодопског рада да се у првим ратним мјесецима сасвим распрши.

Крајем 1940. и почетком 1941. године оно је још дјеловало првенствено у складу са својим програмским задацима Зимског периода. Аналогно општим интенцијама актуелним за цијелу земљу, и Зетски бановински одбор Црвеног крста предузимао је одређене кораке. Између осталог, било је актуелизирано питање оснивања одбора за зимску помоћ, на чијем челу је стајао Бановински одбор на Цетинју. Штампa је тој акцији дала приличан публицитет, па је било одлучено да се имена свих давалаца новчаних прилога, — установа, друштава и појединаца — редовно публикују у дневним листовима. И заиста, према ономе што се из ондашњих листова види, првенствено из *Зетског гласника*, почетком 1941. године број прилагача-дародаваоца био је много већи него ранијих година.

Свакако да је било одређених активности Бановинске организације Црвеног крста у прва три мјесеца 1941. године и на другим пољима, али о њима немамо праву представу услед недостатка података. Као и у цијелој земљи, у Зетској бановини је главна прекупација Друштва била да свом чланству, односно његовом најактивнијем дијелу, пружи основна знања из области санитетске службе. То је свакако имало значаја, јер ће многи од тих завршених течајаца који ће се касније прикључити народноослободилачком покрету, бити драгоцен кадар за пружање прве помоћи рањеним партизанским борцима на бојном пољу и у партизанским амбулантима и болницама.

Мада током међуратног периода није достигло ниво којем је тежило, Друштво Црвеног крста Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно друштво Црвеног Крста Краљевине Југославије, било је призната хуманитарна установа са многим племенитим дјелима. По програмским циљевима, по принципима за које се борила, по свим документима на којима је темељила своју политику, по укупности свог дјеловања — била је то и остала значајна хумани-

¹⁴⁶ Исто, 21.

тарна установа, у коју су улирали очи сви они које су из било којих узрока, погађале биједа и невоља. Гледана из угла програмских задатака, званичне оријентације и опредјељења, организација Црвеног крста у Краљевини Југославији међуратног раздобља остаје инспиративна за наш ратни и поратни Црвени крст. Организацији Црвеног крста у нашој земљи треба одати утолико веће признање што је дјеловала у неповољним условима, за које је познато да су били изузетно тешки. Као саставни дио југословенске организације, зетски обласни, односно бановински Црвени крст, почевјбоље је осјетио спорости једног кризног раздобља, чији су се ожиљци снажно рефлектовали на његов развојни пут, који је ратни пожар најтргрије паралисао, а потом и прекинуо.

Dr D. Živković

ORGANISATION DE LA CROIX ROUGE AU MONTÉNÉGRO ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

La Société de la Croix Rouge du Monténégro était dissoute en 1920, après avoir existé et travaillé pendant 45 ans. Avec la création du royaume de SHS il a fallu, de deux organisations nationales (au Monténégro et en Serbie) et de quelques organisations régionales (Croatie et Slavonie, Slovenie, Bosnie et Hertzégovine, Voïvodine), créer une nouvelle société intégrale de la Croix Rouge. Une telle organisation fut créée vers la fin de l'année 1921, en transformant purement et simplement la Société de la croix rouge du royaume de Serbie en Société de la croix rouge du royaume de SHS. Deux ans plus tard, un règlement était établi, d'après lequel on a créé, en dehors du Conseil Central dont le siège social était à Beograd, encore 16 conseils régionaux qui dirigeaient l'organisation sur leurs territoires respectifs.

Un de ces conseils, créé en 1924, était celui de la provence Zéta dont le territoire correspondait à peu près à celui de l'ancien royaume du Monténégro. Le métropolitite du Monténégro Dr Gavriilo Dožić est devenu son premier président. Le procès de la constitution des conseils locaux ainsi que de ceux des arrondissements et des départements était terminé peu après. Dès sa formation le conseil de la provence de Zéta a exercé des activités humanitaires propres à une période de paix, conformément aux documents de son programme et autres. Il faisait la collecte pour aider les orphelins de la guerre, les invalides et autres personnes besogneuses. Il a dirigé plusieurs actions de solidarité avec des victimes des sécheresses, des inondations et d'autres calamités élémentaires. Un soin particulier était réservé à l'aide matérielle qu'on donnait aux élèves pauvres et dans ce but on encourageait la création des restaurants pour les élèves dans des nombreuses écoles, les prenant à sa charge dans la plupart des cas,

L'activité dans ce domaine occupera une partie importante de son travail entre les deux guerres mondiales.

Avec la reorganisation de l'état en 1929. (sa constitution centraliste et nouvelle dénomination: Royaume de Yougoslavie), on a fait les premiers pas vers une réorganisation correspondante de la Croix rouge dont on a changé le nom en: Société de la croix rouge du royaume de Yougoslavie. Le procès de la réorganisation de la Société a tardé assez longtemps et il ne fut terminé qu'en 1934, quand la loi et un nouveau règlement de la Société de la croix rouge du royaume de Yougoslavie était adopté.

D'après cette loi la Société fut divisée en dix unités, une unité par chacune de neuf banovinas (nouvelle unité administrative du royaume et la dixième unité pour la capitale Beograd. A la tête de chaque unité se trouvait un conseil.

Un de ces conseils était celui de la banovina Zéta dont le territoire était presque triplé en comparaison avec celui de la province de Zéta. Le nombre de membres organisés dans les organisations locales, communales et d'arrondissements a également triplé. Ce nombre a varié entre mille et trois mille jusqu'en 1930, pour passer à six jusqu'à dix mille dans les années qui ont précédé immédiatement la deuxième guerre mondiale.

Quoique dans les conditions matérielles exceptionnellement difficiles caractéristiques pour la plupart des pays européens sous-développés entre les deux guerres mondiales, le Conseil de la Croix Rouge de la banovina Zéta et ses succursales ont eu des bons résultats dans leur travail humanitaire.

Les meilleurs résultats avaient été obtenus dans le domaine d'aide matérielle aux régions frappés par la sécheresse, qui était assez fréquent pendant cette période. Sur ce plan l'organisation était assistée par certaines institutions d'Etat et par le Conseil central de la croix rouge.

En dehors de cet engagement d'aide directe aux victimes des sécheresses ou à ceux menacés par des épidémies, qui, n'étaient rares non plus à cette époque l'organisation de la Croix rouge de la province Zéta, et puis de la banovina Zéta, a organisé de temps en temps des séminaires, des cours et d'autres formes d'éducation sanitaire des citoyens. Dans les années qui précédaient immédiatement la deuxième guerre mondiale l'éducation sanitaire des membres était tournée surtout vers les questions concernant la protection des citoyens contre les armes chimiques et autres en cas de la guerre.

L'intensité du travail du Conseil de la croix rouge de la banovina Zéta, qui n'était jamais satisfaisante malgré certains résultats appréciables, diminuait progressivement avec l'approche de la guerre. Ainsi l'organisation de la croix rouge, mal préparée, était surprise par la guerre.